

Kerecsényi Zoltán

„Óriások vállán állunk”

„Óriások vállán állunk” – mondta az egykori kiváló angol tudós, Isaac Newton. Minden nemzetnek vannak nagy egyéniségei, hősei, szentjei, jelképei. Nekünk, magyaroknak különösen sok ilyenfajta példakép adatott a múltban. Büszkén tekinthetünk a régmúlt szabadságért, emberibb, élhetőbb hazáért küzdöttjeire; az életüket és vérüket áldozottakra, valamint a közelmúlt megpróbáltatásainak még itt, közöttünk élő bátraira. Manapság – jelenlegi értékhiágult világunkban – különösen időszerű felidézni a tegnapok ilyen-olyan személyiségeinek erőfeszítéseit, teljesítményeit. Számomra, egy kis vidéki, kutakodó lokálpatrióta, „hagyományápoló” számára különösen fontosak az ilyen „óriások”, példaképek, példaadók.

Nemrégiben döböntem rá, miután Elsősorban pápai Városbarát Egyletem néhány önkéntesével egy igen lélekemelő látogatást tettem a marcalgergelyi evangélikus templomban – Kerecsényi őseim templomában –, hogy az elmúlt bő két évtized során, helytörténeti-honismereti dolgom folytán hány és hány olyan kivételes élettörténetet elevenítettem fel, akiknek sorsa, munkássága, harca, tanúsága konkrétan nemcsak a nemzet, a haza, de a magyar evangélikusság hitközösségéhez is kapcsolódott, történetébe is beleágyazódott.

Felekezeti családba születtem. Apai fölmenőim mind egy szálra a nyugat-dunántúli evangélikussághoz, illetve oldalra a reformátussághoz tartoztak, tartoznak. Különböző felekezeti szülők gyermekeként láttam meg a napvilágot, a különféle vallási hagyományok, hitéleti szokások sok mindent meghatároztak eddigi életemben, s máig táplálnak, mint ahogyan erről már volt szerencsém vallani, mintegy hat esztendővel ezelőtt az Evangélikus Élet című lap hasábjain.

Azonban a hagyománytisztelet nem minden. De azért érdemes foglalkozni vele, hogy ne váljon az ember a mai zűrzavarvilág játékszerévé. Érdemes odafigyelni az idők jeleire; jobb, ha az ember felismeri, hogy az igazság nem ilyen vagy olyan „rókatudósnál” van, hogy a tradíciók igenis fontosak manapság a kultúra, a közösség-összetartás, s egyáltalán az identitás miatt.

Az elkövetkező oldalakon öt olyan „óriásról” szeretnék megemlékezni, akik számomra sokat jelentenek, emléküket ápolásával nemcsak most – évfordulók révén –, de korábban, fiatalabban is már sokat foglalkoztam; akiknek felfogásai segítettek nekem új, saját felismerések elmélyítésében.

Százhatvan esztendeje áll néhai atyai nagyapám lakó- és nyugvóhelyének, Nemesszalók község evangélikus templomának tornya. 1838-ból származó harangja oly sokszor hívogatta az ittenieket az Isten házába, s oly sokszor siratgatta el a közösség kedves halottait. 1849-ben egy hős magyar huszárért szólt a helyi evangélikusság harangja.

1849. június 27-én zajlott az 1848/49-es magyar polgári forradalom és szabadságharc egyetlen jelentős Veszprém megyei ütközete a Pápa város melletti Ihász-pusztá határában. A csornai győztes, Kmety György tábornok vezette honvéd hadosztály ütközött meg itt Adolph Schütte von Warensberg altábornagy császári seregével.

Kmety honvédjei hősiiesen küzdöttek a császári csapatok ellen. A magyar sereg heves ágyútüze Pápan nagy riadalmat keltett. A túlerőben levő fegyelmezett osztrák sorok nagy véráldozat árán nyomultak előre, végül elérve céljukat: meghátrálásra kényszerítették a magyarokat. Összességében elmondható, hogy a Vilmos-huszárok egyetlen rohamán kívül voltaképpen csak tüzérségi harc folyt az ihászi csataterén; a több mint kétórás ihászi csata valójában egy ágyúcsata volt. A veszteségekről szóló jelentések máig ellentmondóak. Nem tudni, hogy a halottakat pontosan hol temették el.

Az ihászi és marcaltői határban 28 halott eltemetéséről tudunk, közülük 19 volt magyar, 9 pedig császári-királyi katona. Pápa városa 34 halott eltemetésére utalt ki pénzt. Egyesek szerint a marcaltői temetőben, jelöletlen sírban is nyugszanak katonák. Igaz, Ihász északi végén, a közút mellett található egy „névtelen honvéd” feliratú emlékoszlop – amely alatt nem biztos, hogy valóban nyugszik valaki –, azonban több mint százhetven év elmúltával is az Ihásznál elesettek közül csupán csak egyetlen egy hős ismert konkrétan névvel és nyugvóhellyel: Szalóky Sámuel Vilmos-husár neve és Nemesszalókon, a köztemetőben lévő síremléke.

Ovális alakú, kőrishegy márványból faragott sírkő ez a nemesszalóki temető kertben, közel a bejárathoz. A sírlap felső részén egy kardot tartó kéz vésetrajza, alatta pedig három név olvasható. A legfelső név Szalóky Sámuelé, azé a fiatal, alig húszesztendő huszáré, aki a felírás bizonyossága szerint 1849. június 27-én halt meg Ihásznál. A sírkő adatait a dabronyi evangélikus gyülekezet 1849-es anyakönyve mindenben igazolja. De ki is volt ez a huszas éveiben járva hősi halált halt nemesszalóki fiatalember, akit Szalóky Sámuelnek hívtak, és Samunak becéztek falubelijeit, illetve bajtársait?

A megmaradt levéltári adatoknak köszönhetően tudható, hogy Szalóky Samu 1828. január 5-én látta meg a napvilágot az akkor még Pórszalóknak nevezett falurészben Nemes Szalóky Imre és Nemes Szalóky Kata gyermekeként, s mindjárt a születése napján meg is keresztelte Berke Mihály dabronyi evangélikus prédikátor szénior.

Gyermekkoráról, fiatal életének korai szakaszáról sajnos kevés pontosat lehet tudni, de a kis Samu minden bizonnyal jól ismerte a közeli Somlót, a Gányás- és Hajagos-patakok vidékét; sokat játszhatott társaival, barátaival, s természetesen a helyi lutheránus iskolában tátott szájjal hallgathatta az Árpádok – a honfoglaló

Szalók-nemzetség –, a Hunyadiak, a Zrínyiek, a Rákócziak hősi cselekedeteit, a haza feltétlen szeretetére tanító példáit. Különösen az utóbbiakét, mert II. József halála után természetes visszahatásként a császárnak a magyar nemzeti öntudatot és intézményeket korlátozó rendelkezéseire a nemzeti törekvések valóságos reneszánsza bontakozott ki.

Sok nóta, költemény szállt szájról szájra a nép körében e tájon is, felidézve a nagy fejedelem, Rákóczi Ferenc küzdelmeit, személyes sorsát. Szalóky Samut és falusi barátait bizonyára lelkesíthették ezek, különösen pedig az a konkrét történelmi tény, hogy a Szalókkal szomszédos Külsővaton egykor maga Zrínyi Miklós is járt, aki részt vett a török ellen induló hadak ottani díszszemléjén, s ott kiáltották ki a sereg fővezérévé. De Béri Balogh Ádám kuruc brigadéros alakja is példaként lebeghetett szemük előtt, aki a Bakonyban bujdosó kurucaival sokszor megfordult ezekben a falvakban.

Amikor elérkezett 1848, s megjelentek a hadba szólító szózatok, e vidék Zrínyi, Rákóczi és Béri Balogh eszményein nevelkedett fiai elsők között álltak Kossuth Lajos zászlói alá. Közöttük Szalóky Sámuel is, akit 1848. december 15-én soroztak be honvédszázárnak. A Pápai Kerület Újoncállítási jegyzőkönyvében, az 1340-es sorszám alatt a következő áll: *„Szalóky Samu Nemesszalók község állította újonc, 20 éves, evangélikus, nőtlen. Magassága 5 láb, 3 hüvelyk, 3 vonás (168 cm). Hadbavonulása előtt nemzetőr-örmester.”*

A kilencven éve született és öt esztendeje elhunyt hajdani neves malomsokipápai – evangélikus – helytörténész, H. Szabó Lajos kutatásai szerint bizonyos, hogy Szalóky a sorozást követő napon vonult be, és a Vilmos-huszárokhoz került. Kitüntetés lehetett ennek az alig húszéves embernek huszárrá válni – olyan elődök nyomában járni, akiknek jelentős szerepük volt a korábbi szabadságharcban, s egyébként is azt a nevet viselni, hogy huszár, melyet elsőként egyik legnagyobb királyunk, Hunyadi Mátyás használt a könnyűlovassági fegyvernem katonáira.

Szalóky Samu a jeles tábornok, Kmety György hadosztályában kezdett szolgálni. Ott volt a kápolnai csatában a magyarok visszavonulását fedező ütközetben, majd a mezőkövesdiben Franz Deym vezérőrnagy dandárja felett győzelmet arató Kmety-féle seregben, valamint Buda bevétele után a legfényesebb győzelmet arató csornai ütközetben.

A honvédsereg egyik legütőképesebb hadosztályának volt a tagja Szalóky Sámuel. Hírük hamar bejárta az országot, a nép lelkesen köszöntötte őket mindenfelé. A pápai Plosszer Ferenc káplán naplórészlete híven tükrözi városbeli fogadtatásukat: *„Több huszár érkezett a Vilmos ezredből világoskék ruhában s fűzőld csákoval. Kegyesen fogadtattak, s virágfüzéreket szép kezektől csináltatva csak úgy özönlöttek rájuk. Estve nagy lakoma tartatott számukra előbb a grófi kertben, utóbb az esső miatt a várban bent.”*

A dicsőséges csornai haditett – amelyben Szalóky Samu is részt vett – után Kmety Vilmos-huszárai visszavonultak a Rába mögé a folyó vonalának védelmére. Aztán 1849. június 26-ról 27-re virradóra az egész partvonal mentén véres küzdelem vette kezdetét. Feladva a tarthatatlan folyóvonalat, Kmety Ihászpusztánál vonta össze ötezer fős hadosztályát. Önfeláldozóan küzdöttek a magyarok a hosszan tartó ágyúharcban.

A csata részleteiről, a csatára vonatkozó hadijelentésekről, veszteséglistákról, visszaemlékezésekről hallatlanul értékes kötetben adott számot népszerű, kortárs hadtudósunk, Hermann Róbert, mely *„Az ihászi ütközet emlékkönyve 1849–1999”* címmel látott napvilágot a százötvenedik évfordulón. E munkából is kitűnhet, hogy az Ihásznál harcoló, a csatarendben álló huszárok közé több ellenséges ágyúgolyó is vágódhatott. Ilyen sebesíthette meg, ölhetette meg Szalóky Sámuel is. A temetés időpontjául június 30-át jelöli az anyakönyv, a

név és a halál oka együtt szerepel: „A csatatéren Ihásznál elesett Nemes Szalóky Sámuel. Életkora: 20 év. Elkísérő prédikátor: Perlaki István.”

Vajon hogyan került ez a honvédő közvitéz az ellenség által megszállt csatatérről az árnyas szalóki temetőbe? Kmety dunántúli hadjárataival, s az ihászi ütközettel sokat foglalkozó Huszár János (1924–2017) Apáczai-díjas történelemtanár, Bél Mátyás-díjas pápai helytörténész az 1970-es években gyűjtést végzett idős szalóki lakosok körében a Szalóky elestével kapcsolatos, akkor még élő legendák megörökítése céljából.

Körmendi Gyula 70 éves nemesszalóki nyugdíjas a következőket mondotta el:

„Apámtól hallottam, akinek nagyanyja, Szalóky Rozália mesélte el. Szalóky Sámuel az ihászi csatában esett el. Ezt úgy tudták meg a szülei, hogy a következő éjszaka üzenetet kaptak. A barátja jött el éjszaka, és pontosan elmagyarázta a szülőknek, hogy hol találják meg fiukat. Mikor meghalt, a huszárok bevitték a rozsba, hogy az ellenség rá ne találjon. A barátja pontos helyszínrajzot adott róla, azután még az éjjel elnyargalt. Szalóky Sámuel szülei másnap kocsival elmentek fiukért. Ihászon voltak rokonaik, azok is segítettek megkeresni a halott huszárt. Meg is találták és hazahozták, itt temették el.”

Jóval romantikusabb volt a 73 éves Katona Dániel nyugdíjas emlékezése:

„A nagybátyámtól és szüleimtől hallottam Szalóky Sámuelről. Ők úgy tudták, hogy ágyúgolyó találta el az ágyékát, de nem halt meg azonnal. Volt egy nagyon kedves bajtársa, az kihúzta az árokpártig, hogy ott könnyen rátaláljanak. A fiúnak ez a barátja még azon az éjszakán elvágatott Szalókra, és hírt vitt a szülőknek. Azok kora reggel indultak Ihászra, és ott meg is találták súlyosan sebesült fiukat. Szekéren óvatosan hazaszállították. Még élt, mikor a házuk udvarán megállt a szekér. Mikor fölébe hajló, síró anyját felismerte, még felemelkedett a szalmáról, de csak annyit tudott mondani: »Édesanyám!« Ezután visszahanyatlott és meghalt.”

A 68 éves Józsa Károly az alábbiakat vallotta:

„Szalóky Sámuel Ihásznál esett el. Az egyik lábát ellőtték, úgy halt meg. Valami barátja vagy ismerőse volt a huszárok között. Az a rozstáblába elrejtette, azután ellovagolt Szalókra és értesítette a szülőket. Azok éjjel mentek érte kocsival, úgy találták meg, és hozták haza. Nem volt semmi csoda abban, hogy az a huszár odatalált Szalókyékhoz, az előző hetekben többször is vendégeskedett annál a háznál.”

Huszár János szerint: *„Az elbeszélésekből megállapítható, hogy Szalóky Sámuel kétségtelenül ellenséges ágyúgolyó ölte meg, mely a csatarendben álló huszárok közé vágott. Ezt bizonyítja az is, hogy a lovasrohamban elesett huszárok oly közel voltak az ellenséges hadrendhez, hogy azokat lehetetlen lett volna megközelíteni. Semmi rendkívüli nincs abban sem, hogy valamelyik bajtársa értesítette a szülőket. Pápától 15 kilométer Szalók, lovasembernek csillagfényes, esetleg holdfényes éjszakán ezt nem nehéz megjárnia. Parancsnoka sem támaszthatott akadályt, még virtusból is támogatták az effajta vállalkozást. S ha az Úrdombon őrködő divízióhoz tartozott, még az sem lehetetlen, hogy tisztje szorgalmazta a híradást. A csornai csatától az ihászi ütközetig eltelt két hétben a Vilmos-huszárok Pápán és Pápa környékén nyertek elhelyezést. Nagyon valószínű, hogy Szalóky Sámuelnek ekkor több ízben volt módja egy-két bajtársa kíséretében hazalátogatni. Könnyen lehetséges, hogy az öt kilométerre fekvő*

Nyárádon, vagy a kissé távolabb levő Cellben volt a szalóki fiú alakulata. Hiteles értesülés van arról is, hogy egy-egy szakasz huszár tanyázott Pápakovácsiban, Dákán, Pápasalamonban, Nyárádon, s egy egész század Cellben. Ez utóbbiak útja állomáshelyük elfoglalásakor és a levélváltáskor is Pórszalókon haladt keresztül. A hagyomány tehát ebben az esetben megőrizte a történelmi valót. Az, hogy a fiú nem tudott addig meghalni, míg az édesanyját nem láthatta utoljára, természetesen aligha felel meg a valóságnak. Ez a motívum a népköltészetből szűrődött át, került bele a valóságelemekből felépült történetbe, s ez így szép, így kedves. Költő tollára, festő ecsetjére méltó egyébként e kis történet minden mozzanata, amint a bajtársak a vetésbe rejtik a halott huszárt, amint az éjszakában vágat a magányos lovas a gyászhiért megvinni, ahogy fogadják a szülők a szörnyű tudósítást, ahogy keresik az ágyúgolyóktól felszántott csatatéren a tetemet, s ahogy viszik haza dőcögő szekéren úttalan utakon fiuk összetört, véres testét...”

És mit is jelent a Sámuel név? „Isten meghallgatott”. Talán nem lehetett véletlen, hogy 1828. január 5-én, születése napján, amikor megkeresztelte Berke Mihály dabronyi evangélikus prédikátor senior, Szalóky Sámuel ezt az ősi héber, bibliai nevet kapta. Annak a Sámuelnek a nevét, aki az ókori Izrael legjelentősebb bírója és prófétája volt, aki szembefordult a bálványimádással, visszaállította Isten imádását és az istentisztelet rendjét a Tóra megtartásával, aki mintegy előkészítette a nemzeti erőket összpontosító királyság bevezetését, s az izraeliták első, majd második királyát is felkente, Saul, illetve Dávid személyében. Ennél fogva a tanulság: Isten a nehéz helyzetekben sem hagyja el a népét, – bennünket, mindig ad mellénk testvéreket, hűséges segítőköt.

A nemesszalóki temetőben tehát – immár több mint százhetven esztendeje – egy hős magyar honvédhuszár alussza álmát. Dicséretes, hogy 2017/18 fordulóján a falu vezetése felújította síremlékét. 2023-ban lesz Szalóky Sámuel világra jöttének 195., 2028-ban pedig 200. évfordulója. Megérdemelne egy szobrot is!

* * *

Idén 245 esztendeje született és 185 éve hunyt el egyházas-nagyberzsényi Berzsényi Dániel magyar költő – akinek szülőfaluja anyai dédapáméval azonos. Rendkívüli hatással volt reám középiskolásként (akkortájt nem hiába lettem tagja a Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaságnak), s mind a mai napig is táplál. Emlékházát most, 2021. október 20-án koszorúztuk meg Egyházashetyén, a jelenlegi hazai prózairodalom kiemelkedő képviselőjével, „Dani uraság hetyei helytartójával”, a költőgénusz emlékének, aktuális szellemi üzeneteinek ápolójával-közvetítőjével, Ambrus Lajos József Attila-díjas íróval közösen.

„Csak úgy állhat meg a mi kis testünk, / Ha az lélekkel s erővel teljes.”
(„Kazinczy Ferenchez”, 1809. december 31.) – írta Berzsényi Dániel. Üzenete jelenkorunk felé is intéssel bíró, amit nemcsak kerek évfordulókon lehet tőle szem előtt tartani, de eleven részévé téve a megpróbáló mindennapokban is, különösen manapság, amikor oly sok negatív hatás éri kultúránkat.

„Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.” – írta legközismertebb, legnagyobb hatású ódájában, „A magyarokhoz” címűben

(1807), melynek sorai között még más, ugyancsak elévülhetetlen intéseket is megfogalmazott. De a lélek és a szabadság nem véletlenül kapott oly sokszor, oly erőteljes hangsúlyt a költőnél.

A soproni evangélikus líceum nyughatatlan lelkű diákjaként, Ovidius nyomán jegyezte be iskolai évkönyvébe mottóul: „*Video meliora proboque, deteriora sequor.*” Azaz: „*Látom és helyeslem a jobbat, de a rosszabbat követem.*” Micsoda ellentét! Viszont ne csodálkozzunk; a betűket, az írást és az olvasást csak tízéves kora körül, egyetlen télen, alig néhány hét alatt – édesapja segítségével – elsajátító gyermek hirtelen került el falujából, a színmagyar Egyházashetyéről, szülőotthona védettségéből városra, a javarészt német lakosú Sopronba.

Az addigi szabad, kiegyensúlyozott vidéki légkörből igencsak hamar kellett volna alkalmazkodnia a németes, polgáris világhoz, illetve a tanintézeti közösség szabályokat, fegyelmet követelő közegéhez. Egy alkalommal Berzsenyi József nevű rokonával a soproni utcákon sétált, amikor nagy hangosan szembe jött velük egy csapat német munkás, s ő nem értvén jól a nyelvet, rokonától tudakolta, hogy mit beszélhettek. Erre az tréfából rávágta, hogy a magyarokat szidták. Dániel óriási haragra gerjedt; az egyik munkás kezében lévő faeszközt kikapva azzal valamennyit szétverte.

Noha a német munkásokat ki nem állhatta, s már legfiatalabban is tüzesen izzott magyarságtudata, azonban a soproni művelt, német lányok társaságát annál jobban kereste. Költeményeket, dalokat tanult tőlük. Még ha a kötelező iskolai dolgokban jelentősen el is maradt, önszorgalmának köszönhetően kiválóan megismerkedett a latin, illetve a német nyelvvel, licistaként pedig egyik alapítója lett az első magyar nyelvű diák-önképzőkörnek, a Nemes Magyar Társaságnak. De a soproni diákélet hirtelen megszakadt. Megszökött; elhatározta, hogy katonának áll, azonban ez a kötöttségek miatt szintén nem bizonyult oly hosszú időtartamúnak. Nem lehetett csodálkozni, hogy az öreg Berzsenyi teljesen megorrolt tanulmányait félbehagyó, csapongó gyermekére. Heves viták támadtak odahaza, a dacos ifjú – aki ekkorra már római meg görög mitológiákat falt, Horatiusért lelkesedett – összecsomagolt, s Nikla felé, nagybátyja oltalmazó otthona felé vette az irányt.

Valójában a szabadság felé menekült, a „lélekrázó fellegek” elől, s rövidesen menekülésének megkoronázásaként feleségül vett egy tizennégy éves nemes lányt, Dukai Takách Zsuzsannát. Hamarosan megteremtődtek a feltételei az önállóságra; a kemenessömjéni birtokon példás gazdálkodásba kezdett, közben titokban, íróasztalfiókjában gyűjtötte saját verseit. De még milyen verseket!

Csupán huszonhét esztendő volt ekkortájt, s ha egy szép napon nem tette volna nála tiszteletét, és nem kapta volna rajta az íráson egyik gyermekének keresztatyja, a nemesdömölkiek bölcs lelkipásztora, Kis János, akkor ezek a

fiókba dugott kincsek nem nemzetünk legnagyobb irodalomszervezőjének kezei között, hanem egy búskomor pillanatban talán egy szemeteskosár emésztőjében végezték volna. Hála Istennek, s az ugyancsak írogató Kis tisztelendő – későbbi evangélikus püspök – szerencsés józanságának, Kazinczy Ferenchez jutott többek mellett „A magyarokhoz”, a „Nagy Lajos”, a „Hunyadi Mátyás”, és „A reggel” címet viselő költemény. Aztán a „Ritka ragyogású barátom!” megszólítású, igencsak lelkesítő Kazinczy-válaszra még csaknem egy kötetnyi alkotás.

Termékeny idők ígérkeztek, már nem titokban kellett papírt és tintát vennie. Vágyott a közösségre, vágyott az irodalmi életben való ismertségre, a biztató támogatásra. Igaz, feljutott a hön óhajtott Pestet látni, s annak irodalmi közegébe beleszagolni, de ott a Kazinczy körébe tartozók – kiváltképp Szemere, Kölcsey, Vitkovics, Horváth – egykedvűen fogadták.

Csalódottság, mélabú környékezte, de szerencsére akadtak azért szelíd pártfogók, úgy, mint ódaköltészetünk első mestere, a fáradhatatlan pálos, Virág Benedek, nyelvkincseink lelkes őre, a kellő befolyással bíró Helmezy Mihály, a prédikátor-ősök neves ivadéka, a hajdani jeles pápai diák, történelem szavunk megalkotója, Högyészi Döbrentei Gábor, aki az 1810-re végső formáját kapott Berzsenyi-költeményt, „A magyarokhoz” címűt „a magyar királyi birodalom minden vallású iskolája költélyi osztályában minden ifjonccal betéve” ajánlotta megtanultatni. S nem szabad elfeledkezni Széchenyi István grófról sem, aki „Hiteljében” idézetekkel segítette a legjobban „A magyarokhoz” elhíresedését. Kedvenc verse volt ez; olyannyira, hogy neje számára németre is lefordította.

A sikert megízlelt „vidéki” poéta (verseskötete két kiadásban is napvilágot látott) – kinek fogadásához az 1817-es Helikon kezdetén maga Festetich gróf gyalogszerrel sietett kocsija elé – azonban nem lehetett felhőtlenül boldog. A Pesten jártakor, vele szemben barátságatlanságot mutatottak csoportjából Kölcsey Ferenc lett az, aki nagy nyilvánosság előtt elmarasztaló, lekicsinylő, igazságtalan kritikát fogalmazott meg róla. Ezt a támadást a nemzet színe előtt való megaláztatásnak vette Berzsenyi.

A világ elől magányba menekült, mind gyakrabban kezdett foglalkozni a mulandósággal; betegség támadta. Szinte remetelakká minősülő niklai szobájában, búskomorságában írja: *„Már-már félreteszem lesbosi lantomat, / Érzésim felesét s néhai biztosát. / Nem pendíti meg azt már soha semmi tárgy, / Sem nagyság ragyogó nimbusza...”*

Lírája csaknem teljesen elnémult. Igaz, gazdálkodási gondok is nyomták, de végül mégiscsak erőt vett magán, s autodidakta módon esztétikai-kritikai tanulmányokba fogott; lelkiismeretét és költészetét védve-magyarázva hitet tett a romantika új stílusa mellett. 1825-re – mintegy nyolcévnyi előkészítéssel – megjelentette „Észrevételek Kölcsey recensiójára” címet viselő dolgozatát,

1833-ra pedig legigényesebb tanulmányát, a „Poetai harmonicát”, amely székfoglalóul is szolgált a Magyar Tudományos Akadémián. Személyében az első vidéki rendes akadémiai tagot választották meg. De említésre méltó „A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól” című műve is, továbbá nem szabad elhallgatni azt sem, hogy barátja, Döbrentei kérésére népdalgyűjtéseket is végzett. Kedvét némileg visszanyerve, teli tervekkel, munkái új kiadását rendezve, hirtelen, 1836. február 24-én, nem egészen hatvanéves korában érte a halál.

A hazával, a küszködő magyarsággal együttérző, a szabad lélekért minduntalan aggódó, igen érzékeny rímfaragó – akinek szülőfaluja tehát anyai dédapáméval azonos –, rendkívüli hatással volt reám diákként, s szellemileg mind a mai napig is „élelmez”. Örömteli, hogy az én szívemnek is oly kedves Egyházashetye, valamint Nikla hűen őrzik a Berzsenyi-emlékeket, hogy mindig látni piros-fehér-zöld masnis koszorúkat az emléktábláknál, hogy működik a kaposvári székhelyű Berzsenyi Társaság, aztán a hetyei-niklai kultuszt összekötő Bölcsőd-Sírod Egyesület, hogy évről évre megrendezésre kerül a niklai Berzsenyi Mézes Nap, illetve a rangos, keszthelyi Berzsenyi Helikon Napok.

Berzsenyi létét, sorsát legjellemzőbben talán a múlt századi, tragikus fátumú Radnóti Miklós biblikus, „dánieli” gondolatai foglalják össze egy közel kilenc évtizeddel ezelőtti, 1936-os Nyugatban:

„»Szívemnek ember és rokon kebel kell...« – kiáltotta, és egész életében egyedül maradt, sértődötten és ideges magányban. Az érzékeny embert, a hatalmas indulatú költőt legyőzi a világ. Egyedül volt és pályája nagyobbik fele költészete igazolásával telt el... Dániel ő... a név minden nagy erejével s kissé rettenetével is. Messzi és közeli, zordon és szelíd, sértetlen próféta az oroszánok között, és testvér az elesettségben. Az oroszánok között...? Fölkötöm a Bibliát. »Dániel pedig értett mindenféle látomáshoz és álmokhoz is« – olvasom. Tovább lapozok és a gyűlölet tizenkilenc évére gondolok. És újra olvasom: »S egyedül én, Dániel láttam e látomást, a férfiak pedig, akik velem valának, nem látták a látomást.«”

Szülővárosomban, Pápán, Petőfi Sándor és Jókai Mór neve mellett talán egy harmadik költő nevét emlegetik a legtöbbet, még hozzá egy lakótelep elnevezése révén. Pápától mintegy félórányi útra áll az az egyszerű kis parasztház, melynek falai között 1808. január 20-án meglátta a napvilágot az emberi méltóság és szuverenitás ihletett költője: Vajda Péter.

„Kertek közé van temetve a falu; szálas diófák sudarain át két tornyot látni, jó távol egymástul; a két torony két szentegyházon van, s a két templomban egy istent imádnak” – vetette papírra a poéta szeretett falujáról, a Bakony-széli Vanyoláról.

Ma is, ha az ember errefelé tart gépkocsival, hamar szemébe ötlük a két torony, mintegy „felkiáltójelekként”. Az érkezőt rendezett, tiszta utcák, műemlék épületek, a zártkertekben pedig pincesorok fogadják. Talán annyira nem is változott sokat ez a kedves kis község az évszázadok alatt: megtartotta emlékeit, hagyományait, hitét.

A nincstelen, lutheránus jobbágyszülők fia napjainkban sem tévedne el egykori falujának utcáin, ahol hajdanán szaladgált, játszadozott pajtásaival, akikkel együtt harangozott a toronyban. De nem tévedne el a közeli mezőkön és erdőkön sem, melyek felfedezésre csábították, ahogy csábítják ma is az errefelé térőt, mert ez a vidék most is különösen barátságos, szép. Vajda gyermekevei a

természet ölen teltek, innen eredt oly sokszor megénekelt, vég nélküli természetszeretete:

„Szerettelek vidék, halmaiddal, völgyeiddel s völgyeid ölében a híves csermelyekkel, tornyokkal távol és közel... a Somló kúpjával és a Sághegy leszelt tetejével... Gyakran néztelek át a halmok- és hegyekről, gyakran szeltelek át futásomban... Szerettelek, felhők, melyek légi halakkint úszkáltatok istenem égében, madarak, melyek csevegtetek előttem és fészkeltek és dolgot adtatok, hogy elraboljam nyájas fiaitokat... lepkék, melyekkel versenyt siettem egyik virágtul a másikhoz... Szerettelek, Bakony, kék tetőddel, kék tetődön a fehér nappal vagy a fekete felhőkkel s fekete felhőid gyomrában a fényes villámokkal. Gyakran pihentem bükköseid híves árnyékában, gyakran hallám benned a szelek zúgását, s e zenét angyalok nyelvének hittem... gyakran remélék tetődrül az ég kapuján beléphetni...”

A törekvő jobbágyfiú lankadatlan szorgalmának köszönhetően kicsiny falucskájából a magyar evangélikusság fellegvárába, a soproni főiskolára került. Kitűnő diák volt, azonban dacos bátorsága konfliktusba keverte egy tanárával; emiatt Győrbe kellett továbbállnia, hogy elvégezhesse a bölcsészetet, majd aztán még tovább, Pestre. *„Itt lesz pályád, súgá a szellem... Hittem neki, s Pesten maradtam. Kerestem a tudományok csarnokait...”* – írta.

Felvették az egyetem orvosi karára, ahol olyan jeles tudósok oktatták, mint a kiváló gyógyász és nyelvújító Bugát Pál, akivel pár esztendő múlva életre hívták a Magyar Természettudományi Társulatot.

A természettudományok fejlődése és népszerűsítése különösen szívügyévé vált, így csöppet sem volt kérdéses a számára, hogy életét ezeknek szentelje. Külföldi tanulmányutakat tett, Lipcsében ismeretterjesztő lap szerkesztésében vállalt feladatot, idehaza kezdeményezte a „Természet” című folyóirat megjelentetését is. Lendülete negyedéves hallgatóként hirtelen törést szenvedett. Abba kellett hagynia a tanulást, mert egy felütő kolerajárvány miatt egy orvostanára ellen kitört diákzsendülés szervezésének gyanújába keveredett. Tisztázása érdekében vizsgálatot folytattak ellene, de ő ártatlansága tudatában, büszkeségből vonakodott a magyarázkodásoktól, s búcsút intett a pályának.

Nem lett belőle orvos, de csak azért is be akarta bizonyítani istenadta tehetségét ország-világ előtt. Intenzív alkotómunkába kezdett; tervezett, szervezett, fáradhatatlanul rótt a sorokat. Először hírlapírással kereste kenyerét. Medikai vonatkozású cikkeket is írt, de legjobban elbeszélések, regények, novellák, versek kerültek íróasztaláról a nyomdagép alá. Sőt, szorgalmasan fordított is, főleg Shakespeare-t. És felvilágosult nézeteket hirdetett, nyíltan, több fórumon hangoztatta a plebejus demokrácia, a jobbágyfelszabadítás, a szabad munka, a szabad tulajdonviszonyok elveit. Keményen, rendíthetetlenül hű volt ezekhez, s

főként az igazsághoz: „Az igazság szava áthatóbb a mennydörgésnél, s az igazságtalanság villámot hord kebelében” – hirdette.

„Isten e hont s minket bővséggel azért özönölt el, hogy mi is áldozzunk tiszteletére sokat...” – fogalmazott egyik költeményében. S ennek szellemében is tett. Miután bejárta szinte az egész országot, 1843-tól a szarvasi evangélikus gimnáziumba állt tanárnak. Az 1802-ben alapított intézményt szinte országos hírűvé emelte. Megfelelően képzett és méltó emberi tartású pedagógusgárdát toborzott, helyreállította az iskola tekintélyét, bevezette a szakrendszerű tanítást, könyvtárat szervezett, ösztöndíjakat alapított, megszüntette a testi fenytést, nagyobb teret adott a természettudományok oktatásának, valamint önképző társaságot alakított.

Az iskola hírnevének öregbítésében segítője lett az az inóci (ma Éralja község Szlovákiában) születésű volt pápai diák, Bloch Móric, aki, mielőtt hozzá érkezett, már nagy ismertségre tett szert Mózes öt könyvének két nyelven – magyarul és héberül – való megjelentetésével. Ez a tudós Bloch Ballagi Mór néven az első zsidóként került be a magyar akadémikusok közé, majd megkeresztelkedett, s áttért az evangélikus hitre.

Vajda Péter és Ballagi Mór jól megértették, segítették egymást. Amikor a pozsonyi országgyűlésen a téma a zsidók egyenjogúsítása volt, Ballagi röpiratot fogalmazott „A zsidókról” címmel, melyhez Vajda írt előszót. Ez nagy elismerést keltett. Vajda teóriái ma is megszívlelendők:

„A zsidók elnyomása magában véve a legnagyobb igaztalanság volt. Minden egyes ember a föld gyermeke, s őt onnan kiirtani senkinek nincs joga. Az életjogot tehát a születés adja eltörölhetetlenül, amiből ismét az következik, hogy főképpen azon földön van mindenkinek élni joga, ahol születék; mivel pedig minden föld honhoz, országhoz tartozik, minden születettnek hona, hazája van, az, melynek részét születési földje teszi... Polgárrá lőn ő, tehát emberré. Nyitva előtte minden ösvény ereje gyakorlására, érdem szerzésére, létele szilárdítására. Letöröltetik homlokárul a megvetés bélyege; nem földönfutó többé, hanem kedves és hasonló jogú fia a hazának...”

Mind Vajda, mind Ballagi nagy lelkesedéssel terjesztette a magyar nyelvet, különösen a Szarvas környéki, nem magyar nyelvű településeken. Minden tantárgyat anyanyelven mertek tanítani.

„A magyar nyelvben a nemzeti egység vezércsillagát és őrangyalát tekintsétek, mely nélkül maholnap egy, a töröknél nem jobb északi hullám nyelhet el bennünket... Legyen a magyar nyelv azon Ararát számunkra, melyhez megkössük polgári alkotmányunk hajóját, az igazság, munka és testvéri szeretet kincseivel bővelkedőt.” – hangsúlyozta a magyar nyelv fontosságát Vajda Péter.

Tanulságul pedig arra, hogy milyen nagyszívű természetszerető, humanista, „istenfélő” magyar ember volt, érdemes ezen sorokat is idézni tőle:

„Az Isten a szeretet maga. Szeretete beszél hozzánk a napfényben, holdvilágban, rezgő csillagokban, esőben és viharban, az évszakok forgásában. Szeretettel alkotta ő mindent, legcélszerűbben rendeltetéséhez. Szeretete legszebb gyöngyéül állítja az embert a világra, fölruházva őt testi s lelki elsőségekkel, hogy koronája legyen a teremtnak... Isten a legnagyobb bölcsességgel rendezte el a természetet. Vannak emberek, kik e rendezésnek ellene akartak szólani, jobbítani akartak rajta: a rövidlátó bohók, kik meg nem gondolák, hogy mi csak bámulni is kevesek, gyöngék vagyunk azon nagy összehangzást és célszerűséget, mely Isten műveiben, a világban látható... Hitegységre kell törekednünk.

A természetben egy jó atya mutatkozik, kinek atyái gondja s alkotói szeretete mindenhová kiterjed. Ő fölküldi napját a pillangónak szintúgy, mint az embernek, kizöldíti a tölgyet, hogy levelei tápláljanak egy egész világot apró lényekből, gyümölcse eledelül szolgáljon állatoknak, s árnyában az ember pihenhessen s gyönyörködjék. Szellőt küld a tengerre, hogy éltesse a vizeket és benne a milliárd állatokat a nagy cethaltul a legkisebb féregig, hogy az emberek hajói gyors menetelt kapjanak rajta, átszökdessenek a hullámokon és világrészek áldásait, kincseit hozzák nekünk...”

Ugye, milyen csodálatosan gondolkodott a világ mozzgatójáról s Isten művéről? Hát még milyen hatással voltak szabad gondolatai kora fiataljaira, akik okfejtéseit, tanításait élőben hallgathatták. A szarvasi, ágostai hitvallású evangélikus főiskola igazgatójának, filozófiai tanszéke tanárának nagy hatású

előadásait a város közönsége is mind nagyobb számban látogatta. Nem csoda, hogy hamar közkedveltté vált. Vasárnapi beszédeinek – „erkölcsi beszédeinek” – szabad szellemisége miatt aztán hamar vizsgálat indult ellene.

A hatalom ugrásra készen állt, hogy meghurcolja a szabadgondolkodót. „Anarchikus politikai felfogás”, „vallások felforgatása” volt a vád. Híre feljutott egészen V. Ferdinándig, de az evangélikus egyházmegyei és egyházkerületi vezetők szándékosan késleltették a per végkifejletét; sohasem került sor az ítéletre. Ezt az akadémikus lírikus hirtelen halála is befolyásolta.

Mélyen meggyászolta a nép Vajda Pétert, az első, alulról érkezett közéleti embert, aki népben-nemzetben és nagyvilágban egyszerre tudott gondolkodni. Nagy adakozás indult, hogy méltó síremléket állíthassanak neki. Az azóta eltelt több mint százhetven esztendő óta szülőhelyén, Vanyolán, működésének színhelyein és máshol is intézmények, egyesületek, utcák, lakótelepek, szobrok őrzik emlékét.

Azét a férfiúét, aki Petőfi Sándor plebejus törekvéseinek egyik legfőbb előkészítője volt, akiről éppen Petőfi írta:

„Ki e hajlongó, görnyedő időkben / Meg nem tanúla térdet hajtani, / Ki sokkal inkább hajtá le fejét a / Szabad szegénység kőszikláira, / Semmint a függés bársony pamlagára. – / Sirassa benned, elhunyt férfiú, / A természet leghívebb gyermekét, / Sirassa benned dalnokát a hon... / Legkeserűbb az én könnyűm, ki benned / A függetlenség hőstét siratom!” (Petőfi Sándor: „Vajda Péter halálára”)

Fontos kiemelni Vajda Péter szülőhelyének jelentőségét! A Pápa melletti Vajdaszülőház a magyar történelem része! Hasonló, mint Kossuth Lajosé Monokon, Petőfi Sándoré Kiskőrösön, vagy Deák Ferencé Söjtörön. És ez – gondoljunk csak bele –, óriási dolog! Becsüljük meg!

* * *

Szülővárosom, Pápa Fő terén három hajdani jeles ember szobra áll. A Nagytemplom mellett Esterházy Károly városépítő római katolikus püspöké, a kastély előtt pedig Petőfi Sándoré és Jókai Móré. Ez a három szoborba formált alak teljes mértékben kifejezi mindazt, amire Pápa büszke lehet:

Pápa az Esterházyak révén indult fejlődésnek, szépülésnek, és a híres pápai protestáns kollégium egykori diákságának legjobbjai által válhatott a Dunántúlon hosszú időkre az anyaföld feltétlen szeretetének, a demokrácia ideájának, a legtisztább polgári eszményeknek leghűbb ápolójává s őrzőjévé.

Petőfi Sándor 180 esztendeje, 1841-ben jött először Pápára. Mit jelent nekem Petőfi? Mondhatni, mindent. Röviden. De alább egy kicsit bővebben.

Jeles magyar művészettörténészünk, a Széchenyi-nagydíjas Dávid Katalin szerint a jelképek, a szimbólumok szellemi-lelki táplálékaink, hozzá tartoznak ember voltunkhoz; iránytűk, útjelzők emberi utunkon, de sajnos a mai kor modern emberének már alig mondanak ezek valamit. Petőfi számomra jelkép, szimbólum, szellemi-lelki táplálék, iránytű, útjelző. Emlékszem, óvodásként kartonból meg krepp-papírból hurkapálcikákra illesztett piros-fehér-zöld színű szíveket „ekecsöltünk”, s azokat március idusán elvittük a kispajtásokkal letűzni

a pápai kastély előtti Petőfi-szoborhoz. Akkor még föl nem fogtam, hogy ezekkel a kis kézműves tárgyacskákkal a jelek és a szimbólumok mondanivalóját, felhasználását kezdtük tanulni; hogy az a kis nemzeti színű, stilizált „kartonkrepp-szív” egy vagy két szócskát próbált helyettesíteni: a szeretetét, a szabadságét. Nagy meglepetésemre, hasonlókkal 2017-ben, március 15. környékén, a Kálvária temetőben lévő egyik '48-as honvédsírnál találkoztam. Volt „alma materem”, a Szent István Római Katolikus Általános Iskola kisdíákjai készítették, helyezték el oda azokat.

Nem véletlenül terveztem Elsősorban pápai Városbarát Egyletem logójának is egy szív-szimbólumot, egy piros-kék színezetű „Pápa-szívet”. Az ősi példabeszéd szerint is a szívből indul ki az élet (Péld 4,23), az az értékrend központja, irányító központja, centruma. E szerint alakul minden az életben: az időbeosztás, a pályaválasztás, a családi élet, a hobbi vagy a közéleti szerepvállalás. Nem mindegy, hogy mi az ember „szív-ügye” az életében.

Petőfi írja: „*Elöttem minden ember annyit ér, amilyen értékű a szíve. Előbb meg tudnék azzal barátkozni, ki valami szenvedélyében ezer rosszat követett el rajtam, mint a hideg emberrel, ki ezer jót tenne velem. Lángoló szív, lángoló szív! vagy a fagyos sír!... Oh Istenem, ha az én meleg, forró szívem egykor kihűlne... de nem, ez nem lehet. Az én szívemet még a halál sem hűti meg. Temessenek el éjszakon, s ültessenek sírom mellé narancsfát; meglátjátok, hogy ott is virít, mert szívem megmelegíti a földet, melyben fekünni fog...*”

Erről a lángoló szívű – több mint 860 költeményével, novelláival és drámájával az egyik legtermékenyebb magyar költőnek tartott – emberről halálát követően sokan, sokféleképpen „képzelegtek”; sokan, sokféleképpen beszéltek és írtak, emlékéet ezerféleképpen ünnepelték, ünnepeltették. Amíg a Petőfi-arc végleges

problémája meg nem oldódott, amíg múlt századunkban elő nem került, s el nem terjedt a dagerrotípiára és tekintetű portréja, addig igazán nem is tudták az emberek, hogyan is nézett ki valójában a nemzet nagy személyisége. De addig is rendületlenül igyekezett szavalni, terjeszteni halhatatlan üzenetű gondolatait az egyszerű nép.

Számos fantáziaszülemény, gyakran igencsak eltúlzott alkotás: festmény, grafika, szobor, majd mozgóképek készültek, megjelenítve az éppen aktuális Petőfi-képet a magyarság előtt. Művészeink egyik része „árvalányhajás népdalköltőként”, másik része lángelkű hős vezérként ábrázolta, valakik a „Föltámadott a tenger” című film Petőfijét, mások meg a „Petőfi ’73” modern alakját fogadták el a maguk Petőfijeként.

S vannak olyanok, akik az országot keresztül-kasul átszelő gyalogos garabonciásként, peregrinusként, örökösen használni, tenni akaró, jobbító EMBERKÉNT, kezében a göcsörtös vándorbottal képzeltek el, képzelik el őt. Jómagam is. Nemhiába, hiszen gyermekkorom óta ez a fiatal, sovány vándorló, leszerelt katonából lett diák, a „bakadiák” jelenítődik meg szemem előtt bronzba öntve, szülőházamtól pár száz méterre magasodva. Ennek az alkotásnak a kicsinyített, réz domborműves, keretezett mása még íróasztalom felett is ott lóg.

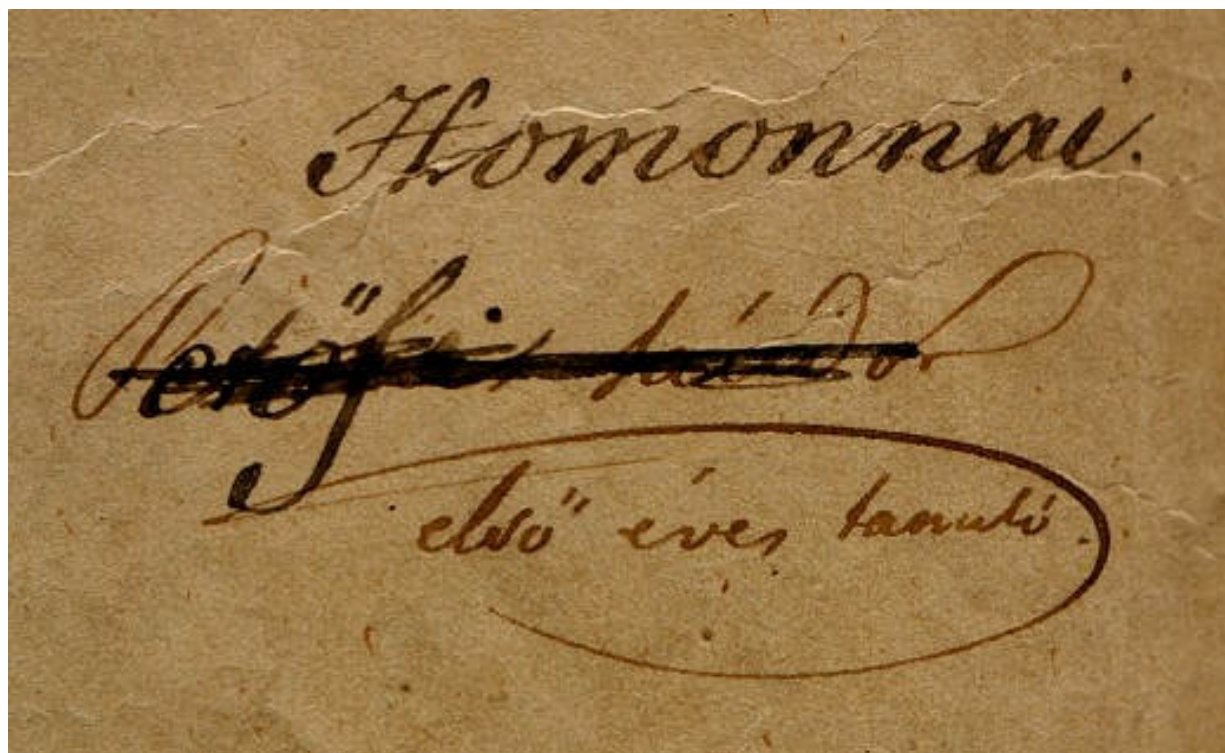

Somogyi József Kossuth-díjas szobrászművész pápai bronz Petőfije a soproni kaszárnyából, az erdön-mezőn, a Rábán, a Marcalon átkelő, a dunántúli kisváros, Pápa Fő terére, az „ismeretlenbe” érkező, betegségtől csontig soványodott, komor fiatalembert személyesíti meg; a „hús-vér” Petőfit. Azt, aki oly sok csalódás, bántás, útkeresés után szinte teljesen kilátástalanul ott állt unokabátyja, Orlai Petrich Soma előtt 1841. március elején:

„Egy görcsös bot s válláról lefüggő durva vászon bakó volt minden magával hozott holmija... Célja felől tudakozódtam. Nekem nincs céloom – mondá ő –, Sopronban hallottam, hogy itt vagy, s hozzád jöttem. Van még egy pár forintom, melyet obsitommal együtt kaptam... A további teendő felől okoskodtunk, s csakhamar elhatároztuk, hogy Pápán marad, s iskoláit folytatja...”

Még ha ez a terv nem is végződött teljesen így – hisz gyakorlatilag itt lett elege az iskolába járásból –, de kétségtelen, hogy költővé válásának, Petőfivé válásának meghatározó helye lett Pápa. A Pápai Református Kollégium Gimnáziumának általam nagyra becsült pedagógusa, Veress Zsuzsa megfogalmazása alapján itt *„azonban már birtokában volt azon tulajdonságoknak, amik a későbbiekben korszakalkotó egyéniséggé emelték”*.

Itt írta „A borozót”, mely első lett a nyomtatásban napvilágot látott költeményei sorában, s amely az „Athenaeum” olvasói táborában költővé avatta a színésznek vágyódó, verselő diákot. S itt vetette papírra legelőször a Petőfi nevet is, a „Tolvaj huszár” című románca alá. Hatvány Lajos irodalomtörténész nyomán állítva: *„Petrovicsból Pápán lett Petőfi”*, vagyis itt, Pápán „született”. S ez minden túlzás nélkül így van.

„Különös arc. Rút, de nem közönséges, mogorva, mely búsító, leverő hatást gyakorol a nézőkre, de nem gyűlöletes, nem visszataszító. Senkihez sem szólott; senkire sem nézett; szemeit a pad írópolcára szögezve ült ott... Rendkívül érdekelt ez a bizarr egyéniség! Újonc, ösmeretlen jövevény volt ő is – mint magam –, nevét sem tudták szomszédaim. Utána siettem, utolértem az utcán, s kísérője Petrich – aki mint festő, a la Rafael Sanzio, fürtökben hordta szőke haját – elvégezte a kölcsönös bemutatási mondókát, és én első ízben szorítottam kezét Petőfivel, akit az időtt Petrovics Sándornak hívtak...” – vallott róla az egykori iskolatárs, Kozma Sándor.

Az igen nehezen barátkozó, igen nehezen oldódó, igen komoly ember hírében álló fiatal diák-poétát értetlen társai nemhiába csak „bús magyarként” emlegették-szólították, tréfásan-gúnyosan. Illyés Gyulától ismeretes:

„A sáros pápai utcán, a kitaposott csapáson, keskeny úton csak egy jól öltözött diák állította meg egyszer:

- Honnan jön? – kérdezte érdeklődve.*
- A hátam mögül! – felelte ő nyersen.*
- És hova megy hát?*
- Az orrom elé, ha ön kitér az utamból! – kiáltotta már indulatosan.*

Nagy vizsgát kellett letennie annak barátságból, jellemből, és nem utolsó sorban türelemből, akivel ő össze tudott melegedni.”

A „nagy vizsgát” Jókai Mór – aki ekkortájt még „ipszilonos” és Móric volt – tette le igazán, akivel aztán 1848-ig szinte töretlenül végigkísérték egymást. Egyfajta testvéri viszony alakult ki közöttük, amelyben a tapasztaltabb, két évvel idősebb Petőfi Sándor bátyként pátyolgatta Jókait. Mindkettőjük irodalmi ambíciója Pápán bontakozott ki a kollégiumi Képzőtársulatban.

„A pápai nagy kollégium mellett ott volt egy kicsi fehér ház, abban meg egy még kisebb fehér szoba, abban a szobában szokott összejönni ezelőtt sok-sok esztendővel három fiatal diák, akiknek kicsiny volt ez az egész világ; az egyik volt Orlai Samu, a másik Petőfi Sándor, a harmadik én voltam. Tizennégy évvel fiatalabbak voltunk a jelennél... Mindegyikünknek volt saját kedvenc szenvedélye, Orlaié a költészet, Petőfié a színpad, az enyém a festőecset...” – emlékezett évekkel később Jókai.

Még ha kezdetben, az 1840-es évek elején ellenkező is volt „szakmai” érdeklődésük, ország- és világlátásuk, jövőképük, elképzelésük és tettvágyuk egy igazságosabb, szabadabb világért összetalálkozott.

Elkerülve a pápai közegből, költőként elindulva az úton – bár még pár kanyart lefutva –, rövidesen rendezte életét Petőfi. Azt az életet, amit minden magyar

ember ismerhet, azt az utat, amely a Tízek Társaságától, Arany János barátságán, Szendrey Júliával való házasságán, a Pilvaxon át március idusának szívdobogató napjain, az őt elbuktató képviselőválasztáson, a Bem apóval való atyai barátságán, Zoltán fia megszületésén keresztül 1849. július 31-ig elvezette.

A segesvári csata utáni évtizedekben is országos megdöbbenést, rengeteg újságcikket, képviselőházi interpellációt idéztek elő azok a hírek, miszerint Petőfi Sándor nem esett el a végzetes ütközetben, hanem él, Szibériában egy bányában sínylődik.

„Az ország forrt az izgalomtól, a vágytól, hogy bár feltámaszthatná a költőt, akit könnyelműen a csatatérre, a halálba engedett. A segesvári ütközet után egy-két napra nagyjából már bizonyos volt, hogy a költő ott lelte halálát. De hányan vélték őt látni azután is, midőn már felesége férjhez ment... A költő nem kereste a halált; ezt régebben is tudtuk, de nem felesleges még egyszer megállapítani. Írt verset arról, hogy csatatéren szeretne meghalni; de most nem akart meghalni. Életének kevés korszaka van, amelyben úgy tele van tervvel, munkavágygal, mint éppen akkor, amikor Mezőberényből Erdélybe indult. Amerre a csapatok vonulnak, ő azt nézi, hol találná meg azt a legmegfelelőbb csendes zugot, ahol kis családjával végre nyugalmas, békés otthont alapíthat. Írt verset ő arról is, hogy ősz nagyapaként unokái körében leheli ki majd lelkét...” – írta Illyés.

Sok legenda szárnyra kapott, sok minden terjedt szájról szájra, míg aztán az 1980-as évek végére előkerült egy neki tulajdonított csontváz is; 2015 tavaszára pedig ismét fellángolt annak újbóli bizonyítása. Az iskolában azt tanultuk, s azt tanítják, hogy Segesvár és Fehéregyháza környékén elesett, valahol ott nyugodhat sok száz, hazánk szabadságáért küzdött honvédóval együtt. De „*csak a teste*”.

Nekem mindig ezek a szavak jutnak az eszembe, melyek az egri vár Bebek-bátyáján, Gárdonyi Géza keresztjén is olvashatók, utalva arra, hogy szelleme alkotásaiban örökké él. A szelleme!

1848/49 óta nincsen olyan magyar e hazában és azon túl, akinek ne lenne hazafias vágya az, hogy évente egy ünnepség keretében vagy csak úgy, egy-egy szál virággal, koszorúval a kezében elzarándokolna szeretett költője, példamutató nemzeti ellenállója, forradalmára konkrét poraihoz, síremlékéhez, úgy, mint Széchenyiéhez, Kossuthéhoz, Táncsicséhoz és a többi példaadó nyugvóhelyéhez, ami nemes, szép dolog. De „*csak*” mindannyiuk porához!

„Borzasztó vasárnapi nép vagyunk! Nekünk mindig ünnep kell, és ha egyszer nem lesz emberünk, akit megünnepeljünk, majd a holdvilágnak viszünk fáklyászenét s csinálunk kivilágítást. Talán azért vagyunk olyan rongyosak, mert mindig ragyogni akarunk...” – int Petőfi.

Mert mit ér a neves halott, mit ér annak monumentális kőobeliszkje, vagy szobra, a róla szóló magasztos ünnepély, ha igazán meg sem ismerjük, elő sem vesszük, le sem emeljük a polcokról az egykoron papírra vetett, kötetekbe fűzött intéseket, gondolatokat, s nem hasznosítjuk azokat igazán a jelen mindennapjaiban?

Ha belegondolunk, Petőfiről még nem is íródott olyan részletes tudományos értékelés, mint mondjuk Arany Jánosról vagy Vörösmarty Mihályról. Petőfi életművét sokszor, sokan megkerülték, megkerülik, hiszen olyan dolgokat mondott ki, amelyek minden rendszerben kellemetlenek, terhesek, sőt, veszélyesek lehetnek.

„Kommunisztikus” – babeuf-i, buonarrotiánus nézetei – elképzelései mellett rendkívül nagy hangsúlyt fektetett a lelkiismereti szabadságra; nem egyszer gondolkodott az emberiség értelméről, a „*honnan jövénk, hová megyünk?*”-ről („Bölcselkedés és bölcsesség”). De ezen verseihez nem igen nyúlunk, nem ezeket (pl. „Az ítélet”, „Világosságot!” [aminek először „Az emberiség sorsa” címet akarta adni]) elemezzük és értelmezzük, pedig ezek üzeneteinek megértése is kétségkívül megoldandó feladat lehetne mindenkinek Petőfi tekintetében.

Petőfi Sándor: Világosságot!

*Sötét a bánya,
De égnek benne mécsek.
Sötét az éj,
De égnek benne csillagok.
Sötét az ember kebele,
S nincs benne mécs, nincs benne csillag,
Csak egy kis hamvadó sugár sincs.
Nyomoru ész,
Ki fénynek hirdeted magad,
Vezess, ha fény vagy,
Vezess csak egy lépésnyire!
Nem kérlek én, hogy átvilágíts
A másvilágnak fátyolán,
A szemfedőn.
Nem kérdem én, hogy mi leszek?
Csak azt mondd meg, hogy mi vagyok
S miért vagyok?...
Magáért születik az ember,
Mert már magában egy világ?
Vagy ő csak egy gyűrűje
Az óriási láncnak,
Melynek neve emberiség?*

Éljünk-e önnön örömknek,
Vagy sírjunk a síró világgal? –
Hány volt, ki más szivéből
Kiszíta a vért
Saját javára,
És nem lett büntetése!
S hány volt, ki más javáért
A vért kiontá
Saját szivéből,
S nem lett jutalma!
De mindegy; aki áldozatnak
Od'adja életét,
Ezt nem díjért teszi,
De hogy használjon társinak.
S használ-e vagy sem?
A kérdések kérdése ez,
És nem a „lenni vagy nem lenni?”
Használ-e a világnak, aki érte
Fömláldozá magát?
Eljő-e a kor,
Melyet gátolnak a roszak
S amelyre a jók törekednek,
Az általános boldogság kora?
S tulajdonképen
Mi a boldogság?
Hisz minden ember ezt másban leli;
Vagy senki sem találta még meg?
Talán amit
Mi boldogságnak nevezünk,
A miljom érdek,
Ez mind egyes sugára csak
Egy új napnak, mely még a láthatáron
Túl van, de egykor feljövend.
Bár volna így!
Bár volna célja a világnak,
Bár emelkednék a világ
Folyvást, folyvást e cél felé,
Amíg elébb-utóbb elérné!
De hátha úgy vagyunk,
Mint a fa, mely virágzik
És elvirít,
Mint a hullám, amely dagad
Aztán lesimúl,
Mint a kő, melyet fölhajítanak,
Aztán lehull,

*Mint a vándor, ki hegyre mászik,
S ha a tetőt elérte,
Ismét leballag,
S ez így tart mindörökké:
Föl és alá, föl és alá...
Irtóztató, irtóztató!
Kit még meg nem szállott e gondolat,
Nem fázott az soha,
Nem tudja még: mi a hideg?
E gondolathoz képest
Meleg napsugár a kigyó,
Mely keblünkön jégcsap gyanánt
Vérfagylalón végigcsuszik,
Aztán nyakunkra tekerőzik,
S torkunkba fojtja a lélekzetet.*

Elsősorban nem a világgal szemben kell békében élnünk, hanem a saját lelkiismeretünkkel – üzeni ez a viharos gyorsasággal az életén végigszárguldott zseniális fiatalember, aki ezen viharos gyorsaságú szárguldás során olyanokat hagyott hátra, amelyekben lélek van, amelyek az egyéni és a nemzeti önismeret egészséges elősegítői lehetnének.

Pár éve elhunyt neves magyar poétánkkal, Juhász Ferencsel vallva:

„Petőfi: a nemzeti önismeret alapja, de ő egyben a magunk-megismerésének és a magunk-megtisztulásának alapja is. Nincs nála tisztább költő és nagyobb-hitű ember...”

Tehát Petőfi nem „lerágott csont”; elevenen él, int, kiált ma is. S igazán máig nem vettük a kezünkbe, igazán mélyen még nem is ismerjük. Dehát nem lehet csodálkozni, hiszen a versszeretet „kaviár” volt mindig is.

Idén, 2021 júliusának végén, a pápai Gyurátz Ferenc utcai Petőfi-ház udvarán, a hátam mögött lévő tablón egy archív, 1877-es, „Az Üstökösben” napvilágot látott grafikát láthattak a jelenlévők.

Azon a több mint száznegyven éves ábrázoláson a honvédegyenruhát és kardot viselő Petőfi egy szibériai ólombánya bejáratánál, egy kis pislákoló mécsvilágnál állva verseskötetét emeli a magasba, melyen a „Haza és szabadság” jelszó olvasható a Biblia egy oda alkalmazott részletével:

„Keressetek ebben, és megtaláltok!”

Úgy vélem, hogy a legmértőbben úgy lehet egy irodalmár, s főként Petőfi Sándor emlékét ápolni, fenntartani, életpályáját, tevékenységét megismerni, megérteni, ha fennmaradt műveit, verseit, gondolatait folyamatosan olvassuk, idézzük, és erre buzdítunk másokat is. Éppen ezért kezdeményeztem, kezdeményezzük, szorgalmazzuk Elsősorban pápai Városbarát Egylettel, hogy a Petőfi-bicentenáriumi évig, 2023-ig, minden hivatalos városi eseményen, és egyéb intézményi ünnepeken, Pápan hangozzék el egy-egy Petőfi-vers, és amikor a diákok valamilyen jutalmazására kerül sor a városban, Petőfi-versesköteteket ajándékozzanak a helyi tanulóknak a városvezetők, a pedagógusok. Hangolódjunk ekképp Pápan a nagy bicentenáriumi évre. Legyen a „jelszónk” maga Petőfi:

„Nem bámultatni, hanem szerettetni! ez legalább az én vágyam, törekvésem.”

Tehát a versszeretet „kaviár” volt mindig, abból kevesen szoktak kanalazni; a verseket sajnos nagyon kevés magyar ember tudja ma is értékelni. De ne feledjük a Petőfi után éppen száz évvel ugyancsak a pápai kollégiumi falak között poétai szárnyait bontogató diák, Nagy László későbbi feleségének, az ugyancsak költővé lett Szécsi Margit gondolatait sem:

„A magyar nép mindig magányosan küzdött a megsemmisülés ellen, leghűbb szövetségese mindig a költő volt. A jó vers, az ének sokszor az egyetlen becsületes megnyilvánulás volt, amiben a tömegek hihettek. Így lett a költészet, a népköltészet létezése számunkra sorskérdés. Csak véletlen, hogy gúny, tilalom, becsmélés ki nem irtotta. Hajdan a regösénekesek nyelvét kivágták, a rovásírás-tudók kezét pedig levágták. Ilyen volt a legősibb irodalompolitika. A szellemet a legtöbb hatalom nehezen tűri: a lelkétől, identitásától megfosztott népen könnyebb uralkodni. Hiszem, hogy a nemzet valós értékeinek, gondjainak, erkölcsi útjának magas fokú megfogalmazása ma is elsősorban a költő öröklött joga és kötelessége. Ahogy Nagy László írja:

*»Lélek, ó lélek,
kellenek e bajos földre
újra a dantei léptek,
melyek poklot és mennyet
és mindent lemérnek.«*”

Most pedig nézzük (Petrovics) Petőfi Sándor pápai ittlétének fontosabb momentumait!

Petrovics Sándor 1841 márciusában nedves, havazó időben, szegényes, elnyűtt katonaruhában, friss obsitosként lépett először Pápa földjére. Ennek a jövőmenő, vándorló, csontig sovány, beteges fiatalembernek állított emléket Somogyi József Kossuth-díjas szobrászművész, egykori pápai diák azzal az alkotásával, mely a pápai Esterházy-kastély előtt áll 1973 óta.

Petőfi Pápara érkezését elsősorban unokatestvérétől, Orlai Petrich Somától ismerjük, de jómagam most Kis Gábor hajdani református lelkipásztor emlékeztetését szeretném ideidézni, mert talán Somogyi József is ez alapján mintázhatta a „baka” Petőfi alakját (vászontarisznya, görcsös bot, „céhláda nagyságú bakancsok”):

„Egyik délelőtti tanóra után hazamentem, s ekkor jött szobánkba a jó háziasszony V.-né és elmondá, mily váratlan és mily különös vendége érkezett, egy katona, aki Petrich urat keresi, de az még leckén van; egyúttal értésemre adá azt is, hogy szívesen venné, ha ezt a katonát az ő szobájából, míg Petrich úr megjő, magamhoz behívnám.

Elképzelhető, milyen lehetett a sors üldözte, ágról szakadt isten-katonája, az ő megviselt uniformisában. És ne vegye senki rossz néven, ha a rendet annyira kedvelő háziasszony úgy nyilatkozott előttem. Dehogy hitte, de ki is hitte volna, hogy ez a katona leendő egykor a Dalaim és Magyarország annyi dalainak szerzője.

Bementem Petőfiért, ott ült a háziasszony szobájában egy széken, a »sárgapitykés, zöldhajtókás közlegény«: mellette a padlón ellapulva hevert az üres vászontarisznya, a bot az ágynak támaszkodott görcsös fejével, gazdájukból sem nézvéni ki több, mint ami a részvét és a szánalomra méltó. Magam bemutatása rövid volt, mit is mondhattam volna sokat, a lábain céhláda nagyságú bakancsokban előttem álló Petőfit vendégemül meghívám, ő vette a botot és a tarisznyát, s mentünk pápai kifejezés szerint hátra az én, azaz a mi szobánkba. És így elmondhatom azt, hogy a pápai diákok közül legeslegeslegelőször az én vendégem volt Petőfi; a véletlen ezen játékára mindig édesen emlékezem és ez elsőséget sokért oda nem adnám.

Hazajött Orlai, úgy mentünk az ő szobájába, s az ott történeteket az ő országosan ismert tolla az enyémnél szebben megörökítette. A legelső estét a mi szobánkban töltöttük; nem emlékszem, hogy Petőfi szenvedéseiből – pedig lehettek sok és nagyok – csak valamit is említett volna; panasz, kifakadás vagy legkisebbké jaja is beszédébe nem vegyült, hanem a barátság melegénél, mert borunk kevés volt, felmelegedett az elcsigázott, vézna alakú költő, csakhamar láng csapott ki homlokán, szavalt idegen költők műveiből, Horác ódáit egymásután mondta könyv nélkül.

Amit Petőfi sorsáról később is megtudhatánk, azt Orlaitól és Salkovicstól hallottuk, élettörténetét nem beszélgette. Legelső dolgunk volt ruházatán segíteni, melyből az oroszánrész Orlainak bőven kijutott. Pápáról eltávozása után még egyszer láttam Petőfit: 1847. szeptember havában, Ács Károly jelenlegi tótvázsonyi lelkésszel felkerestük a Nemzeti Casinóban; egy díványon féloldalt heverészve fogadott bennünket, mely helyzetén míg ott voltunk, nem is változtatott, de ami felett mi, kik ismertük őt, legkevésbé is meg nem ütközénk...”

Petőfi 1841 márciusában, Pápán, az ősi református kollégiumba deáknak szeretne állni. Tarczy Lajos professzor ideiglenes hallgatónak fel is veszi. Mivel már túl vannak a tanév felén, és bizonyítványa nincsen nála (az tanulmányai megszakításakor Selmeceen marad), csakis ideiglenes tanulónak vehető számba. Bakaruhája helyett társai adnak diáknak valót. Egy reggelen azonban mégiscsak katonagúnyját veszi magára, s abban jelenik meg az iskolában. Amikor belép az osztályba, a diákság hahotázásba kezd, a tanár pedig dühöngve utasítja ki. Nem is habozik sokáig: *„Itt hagyom Pápát, nem vagyok én iskolába való”* – jelenti ki dacosan.

„Másnap tavaszi, derült kora reggel... Vászontarisznyáját nyakába akasztotta, magával hozott görcsös vándorbotját kezébe vette, s az úgynevezett grófi úton, egy negyedmérföldnyi hosszú hársfa-soron ballagott ki Pápa határából, avval a szándékkal, hogy Pozsonyba megy. Én őt a hosszú fasor végéig kísértem, itt elbúcsúzva tőle, keblemben keserűséggel tértem vissza társ nélküli lakásomra...” – írja Orlai.

Távozásában feltételezhetően lélektani indítékok, és nyomasztó anyagi gondok játszhattak közre. Márciusi rövid diákoskodását követően 1841 őszén tért vissza újra Pápara.

A kollégiumi felvételen ekkor is Tarczy siet a segítségére. Azonban különbözeti vizsgát kell tennie, mivel a VI. osztályról év végi bizonyítványa egyáltalán nincs, s a Selmeceéről lévő féléviben is elégtelen virít. A hatodikos anyagból való különvizsgának kis tanári jóindulattal tud csak eleget tenni, így a gimnázium VII. logikai, bölcséleti osztályába léphet.

Az első tanítási napot Kozma Sándor festőien szemlélteti visszaemlékezésében:

„Legelső ízben a nagy teremben láttam jövőd pályatársaimat, amikor a három philosophiai cursus közös leckére jött össze, – legalább százötven diák. Amikor beléptem, már akkorára a kalvinista autonomikus túlerő általános dulakodásban nyilatkozott, a múzsák szentélyét átváltoztatván piaccá.

Az első padokból egy stentori hang harsogott élém, időnkint féktelen kacajjal fokozódva. Évek múlva e hang a Kónyi Manót kétségbeejtő volubilitásával a magyar parlamentben dörgött, az ellenzék feje fölött. Nem messze e hang

tulajdonosától, egy üde, szőke, piros fiú birkózott sok sikerrel, két szomszédjával. E mérközőben, ez idő szerint, a nemzet nagy regényíróját tiszteli.

Szemlémet folytatva, balra tőlem, a novitiusok oldalt eső padjain, egy sajátságos alak tűnt fel előttem. Sötétszürke, felhőkergető gallérköponyegbe orráig beburkolva, fején az akkori bakasipkát szeméig lehúzva ült ott mozdulatlanul. Rideg, sötét pont a vígan hullámzó áradatban. A tanár beléptével a zaj lecsendesül, a fővegek lerepülnek a főkről, s én emberemet szembe nézhetem.

Különös arc. Rút, de nem közönséges, mogorva, mely búsító, leverő hatást gyakorol a nézőkre, de nem gyűlöletes, nem visszataszító. Senkihez sem szólott; senkire sem nézett; szeméit a pad írópolcára szögezve ült ott, míg meg nem szólalt a harang, s vége nem lőn az előadásnak.

Rendkívül érdekelt ez a bizarr egyéniség! Újonc, ösmeretlen jövevény volt ő is – mint magam –, nevét sem tudták szomszédaim.

Utána siettem, utolértem az utcán, s kísérője Petrich – aki mint festő, a la Rafael Sanzio, fűrtökben hordta szőke haját – elvégezte a kölcsönös bemutatási mondókát, és én első ízben szorítottam kezét Petőfivel, akit az időtt Petrovics Sándornak hívtak...”

Szálláshelyre – 1841 őszén – először egy Sopronból Pápára kerülő ismerős diáknál, Lantay Sándornál, a pápai ferences szerzetesek templomával és kolostorával szemben lett. Itt addig húzza meg magát, míg unokatestvére, Orlai december közepén meg nem érkezik.

Ez a Barát utcai épület a második pápai lakóhelye (az első a néhai Fazekas, ma Gyurátz Ferenc utca 18. sz.), de csak egészen rövid időre, mert nem bírják a kemény telet az iskolától távol eső nagy, fűtetlen szobában.

Ezért rövidesen az iskola közvetlen szomszédságában (a mai Petőfi utca 11. sz. alatt) egy férfisزابónál bérelnek egy kicsiny szobát, pontosabban egy elfalazott folyosórészt.

Es az épület
a hajlékát szolgált rövid időre Pápa
PETŐFI SANDOR költőnek
és anekdotistáinak
ORLAI PETRICH SOMA festőművésznék,
díktatójának idején. 1941/42-ben.
Állította:
Pápa Város Önkormányzata
2017. október 26.

Itt egy láda szolgál fekvőhelyül, egy könyv párnájául, köpönyege pedig takarójául. Ezen a kis helyen, 1841/42 fordulóján, illetve a rá következő hónapok folyamán sok szép emlékű napot élnek át. Itt építgetik jövődjük „ábrándvárait”. Ennek a szállásváltogatásnak az emlékét az 1842. február 26-i iskolaszéki jegyzőkönyv is őrzi, melynek 204. számú pontja szerint:

„Petrovics Sándor, mivel szállását igazgatói tudás nélkül változtatni merte, megintetett, kötelességévé tétetvén, hogy gazdaasszonyának minél előbb megfizessen.” Tandíjhátralék miatt is kiírják a nevét az iskolai feketetáblára.

Szűk baráti köre segíti. Parragh Gábor, aki egy idős, vak református lelkipásztornak, Török Pálnak olvassa fel a Pesti Hírlapot, ezen kereseti forrását átengedi Petőfinek, aki ezért naponta meleg ételt, ebédet kap fizetségül. Tarczay professzor pedig beajánlja segítőnek keresztkomájához, Horváth István ügyvédhez, akinél írnoki munkát láthat el, illetve egy Politzer Ignác nevű zsidó fiút korrepetálhat tíz váltó forintért.

Jókai Mór emlékezése szerint:

„Fizikus diák voltam Pápán, mikor először megláttam az utcán kopott, fekete gallérköpenyegben, gyűrött kalapban, mezítelen nyakkal.

Szobatársam, akivel együtt mentem fel a kollégiumba, már ismerte, s rákiáltott: jó reggelt, bús magyar! Ez volt a tréfás gúnyneve. Mindenkinek volt. Engemet úgy híttak, hogy jámbor. Nem fogadta a köszöntést, mindig olyan léptekkel járt, mintha távgyalogolna...

Első találkozásaink nem igen voltak rokonszenvesek. Iskolában nem igen találkoztam vele. Ezért kezdtem lenézni. Ehelyett verseket írt, s azokat a Képzőtársaság gyűlésein elszavalta. Ekkor kezdtem rá irigykedni. Aztán megtudtam hogyan él. Elhagyatva mindenkitől, stúdiumokat másol úrfiak számára. Ekkor kezdtem megbecsülni. Mikor elváltunk, akkor már szerettem...”

Petőfi nem szorgalmas diák Pápán. A humán jellegű és idegen nyelvek óráin jól érzi magát, a reáltárgyak viszont kint jelentenek a számára. Egyszer történelemből sem képes lefelelni Bocsor István professzornál.

Az ugyancsak egykori diáktárs, Udvardi Cserna István emlékezése:

„Az öreg Bocsor jól leszidta a históriából való készületlenségéért: »Amice – mondá – nem muszáj ám minden embernek bötűs emberré lenni; van elég tisztességes mesterség, – kár annak a kollégium küszöbét koptatni, aki nem akar a bötűkkel megbarátkozni.«”

„A számtanban Petőfi igen gyöngye volt, s annyira ellenszenvezett e tudománnyal, hogy annak előadásairól el-elmaradozott, amiért őt aztán egyszer ötödmagával egy egész napi fogságra ítélték. Petőfi e fogságában színi előadást rendezett társaival, mely célra hevenyében »Az öt jómadár« cím alatt egy színdarabot fércelt össze, melynek saját kezűleg a börtön falára írt színlapja még évek múlva is megvolt. E fogságában kötötte meg Kozmával bensőbb barátságát.” (Orlai)

„Minket is megragadott az a szent őrülség, amit az udvarias világ költészetnek nevez. Pápán voltunk, diákok voltunk, mi is alkottunk magunknak tudós társaságot... Neveztük mi azt illő szerénységgel képzőtársulatnak... Tartottunk gyűléseket, amikben szónokoltunk, úgy, mintha országgyűlésen volnánk, szavaltunk, mint a színpadon, s vitakoztunk apróságok felett, mintha igazi tudósok volnánk.

Olvastunk fel verseket és novellákat, megbíráltuk, s ami jó volt, azt beírtuk egy nagy könyvbe, melyet hívtak Érdemkönyvnek... Ez aktív mulatság a könyvolvasás passzív élvezetével lévén összekötve, kicsiny társaságunk közvetlen előmozdítója volt az irodalomnak az által, hogy a megjelent jobb műveket megvette és bámulta...” – emlékezett vissza évtizedek múltán a pápai Képzőtársulat életre hívására és működésére Jókai.

A pápai, kollégiumi Képzőtársulat a reformeszmék jegyében, Kossuthért lelkesedve kezdi meg a működését. Petőfi szűkebb baráti körének ebben a közegben indul meg szavalói, szónoki, előadói pályafutása. Az 1841/42-es munkaévről lévő jegyzőkönyvek tanúsága szerint Petőfi nagyon tevékeny tag. Már az első ülésen beadja „Tűnődés”, „Zsarnok” és „Eskü” című verseit. Aztán a megjelenés reményében innen küldi el néhány versét Garaynak, a „Regélő” számára, majd miután az válaszra sem méltatja, 1842. május 5-én az ország egyik legelőkelőbb folyóiratába, az „Athenaeumba”, melyet Vörösmarty és Bajza szerkeszt. Bajza Józsefnek négy verset mellékel. Ezek közül egy, „A borozó” május 22-én nyomtatásban meg is jelenik.

Ehhez a tanévhez fűződik a régóta keresett név megtalálása is. Az első vers, ami alá a társulati Érdemkönyvben a Pápan kitalált költői nevet, a Petőfi Sándort írja i-vel: a „Tolvaj huszár”. A választott név a nyilvánosság előtt először 1842. november 3-án jelenik meg, szintén az „Athenaeumban”, a „Hazámban” című költemény alatt.

A pápai megyeházán 1842 nyár elején tartják az évzáró Örömmünnepet, melyen az Esterházy gróffal az élen a városi előkelőségek is megjelennek. Huszonegy programpontról Petőfi ötben szerepel. Az egyik diák elszavalja az ő díjat nyert „Lehel”, egy másik diák pedig „Szín és való” címet viselő balladáját. Ő pedig Orlai díjnyertes beszédéből olvas fel egy részletet, és elszavalja Vörösmarty „Liszt Ferenchez”, valamint Gaál Józsefnek, a „Peleskei nótárius” színpadi átdolgozójának az „Ólmos botok” című versét, amely alig két hónappal korábban lát napvilágot Szalkai Máté álneven.

Az „Ólmos botok” elszavalásával viharos tapsot arat Petőfi. Lobogós ingben, pitykés nadrágban, kezében füttykőst forgatva olyan hatással adja elő, hogy a jelenlévő gróf elragadtatásában még egy arannyal jutalmazza fellépését.

A nyári melegben a Tapolca-patak egyik malmához járnak ki hűsölni a diákok. Egyik alkalommal a vakmerő, de rosszul úszó Petőfi csaknem a vízbe fullad; egy másik esetben meg majdnem a szeme világát veszíti el. Szintén Orlaitól ismeretes:

„Konok természetének Petőfi nem egyszer megadta az árát. Így az 1842-ik év nyarán majdnem megvakulással lakolt érte. Ez évben Napfogyatkozás volt látható Magyarországon, s mi e tünemény kedvéért a város szélére mentünk ki, hogy azt teljes pompájában láthassuk.

Amint a Nap fényes tányérja fogyni kezdett, Petőfi föltette magában, hogy annak teljes elfogyásáig bele fog nézni, s csakugyan, intésem dacára sem vette le arról tekintetét. De amint az első sugár igen éles hatással ismét kilövellt, Petőfi szemeire csapta tenyerét, s egész hazáig karon kellett őt vezetnem, s csak napok

múlva szűnt káprázata, de bal szemének ez annyira ártott, hogy avval sohasem látott többé tisztán. [Gondoljunk csak az 1844-es „Szemfájásomkor” című költeményére!]

Egy fürdés alkalmával szintén nagy szerencsétlenségben forgott. Mivel a város közelében a Tapolca vize igen sekély volt, kijártunk fürödni a félóránnyira eső úgynevezett fekete malom alá, hol a kerekekről lezuhogó víz, egy széles, s mindenütt meg nem lábolható medencét vájt ki magának.

Egyszer itt fürdésünk alkalmával Petőfi, ki rossz úszó volt, egész a kerekekig vakmerősködött hatolni, itt azonban a csapkodó víz elkábította. Szerencsére vergődését azonnal észrevettük, s akadt köztünk oly jó úszó és merész fiú, ki őt, a különben csekély terjedelmű mélyebb vízből a meglábolható talajra kimentette.”

Ezután vakáció következik; az 1842-es nyári szünidőben szinte a fél országot körbегyalogolja, kétszer jár szüleinél Dunavecsén is. A szűkölködő szülők nagy örömmel fogadják „jó útra tért” fiukat. Petőfi nekik akarja adni a Pápán nyert két aranyat, de nem fogadják el, inkább ők ígérnek meg, hogy minden hónapban küldenek neki egy kis anyagi segítséget, „csak ezután is maradjon az iskolák mellett, hol még híres ember válhatik belőle.” (Orlai)

A békés nyár után abban a reményben jön vissza Pápára, hogy az előző tanévhez hasonlóan sikerül majd annyit keresnie, amiből szűkösen eltarthatja magát. Régi

barátja, Domanovszky Endre ekkor kerül a városba. Nála száll meg, abban a házban, amelyben egyik tanáruk, Bocsor István is lakik (Pápa, Széchenyi utca 10. sz.).

Megérkezése után azonnal kereset után néz, de tervei végül nem válnak valóra, reménytelenné lesz, hogy folytassa tanulmányait. Elhatározza, hogy végleg elhagyja Pápát. A város azonban vissza-visszahúzza, pontosabban a barátok. 1843 áprilisában negyedszerre is, Pesten keresztül gyalogol ide Kecskemétről. Ekkor már valójában nem is akar diák lenni, csak látogatóba érkezik a hozzá közel állókhoz. Ekkor látják utoljára Pápán.

* * *

Idén 135 esztendeje született a második világháborús magyar függetlenségi harc kiemelkedő vezető egyénisége és vértanúja, Bajcsy-Zsilinszky Endre.

1886. június 6-án látja meg a napvilágot a Békés megyei Szarvason. Egyéves, amikor innen Békéscsabára költözik a család. Édesapja a helybeli gimnázium tanára, aki egy birtokparcellázási ügy lebonyolítása révén kétezer hold birtokosa lesz, amelyen korszerű gazdálkodást próbál megvalósítani, ám a kísérletbe belebukik. A békéscsabai úri társadalom élénken politizáló tagja élesen szemben áll az alföldi agrármozgalmak meghatározó alakjával, Áchim Liker Andrással és szocialista parasztpártjával. Fiai e kiéleződő harc légkörében nőnek fel, és állnak atyjuk oldalára, majd kelnek védelmére.

Az ifjú Zsilinszky Endre kolozsvári egyetemistaként különösen Széchenyit olvassa, s a sajtóban ekkortájt megjelenő első zsengei is a magyarok

legnagyobbikára hivatkozva szólítanak nemzetben gondolkodásra, nemzeti összefogásra. Lipcsei és heidelbergi tanulmányai alatt nagy hatást gyakorolnak rá a németországi ipari és mezőgazdasági üzemekben tapasztaltak, csodálja a mennyiségileg és minőségileg egyaránt igen magas fokú kapitalista termelést, a kísérleti eredmények gyors és hatékony alkalmazását, a szakképzés alaposságát. Különösen a szociális és munkásművelődési intézmények nyelik el tetszését, amelyek elejét veszik a szociális elégedetlenségnek, s az abból táplálkozó szocialista mozgalmaknak. Imponál neki a Lipcsében lévő szocialistaellenes diáktüntetések katonás fegyelmezettsége. Ekkortájt csodával tekint Németországra, azonban az ún. „allddeutsch”, túlzó német nemzeti irányú eszmék bosszantják, s képviselőiknek Magyarországról és a hazai német nemzetiségről lévő felfogása készítetik ellenvetésre. Egyetemi éveit végeztével önkéntes katonai szolgálatot vállal.

1911 májusában tragédia történik; testvére társaságában verekedéssé fajuló szóváltásba keveredik Békéscsabán Áchimmel, mely annak halálával végződik. A gyilkosságot követő per végül felmentéssel zárul. Ezután Árva megyei főispáni titkár lesz. Az első világháború során különböző frontokon harcol géppuskás huszárok élén, s közben egy dolgozatot is készít a földreform témájában. A katonai összeomlás után hazatérve utálkozva figyelmeztet az őszirózsás forradalmat, s azonnal bekapcsolódik az ellene meginduló szervezkedésbe. A Tanácsköztársaság elől Bécsbe menekül, majd kalandos utakon Szegedre érve csatlakozik az ellenforradalmárokhöz. Tevékenyen részt vesz a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) megalapításában, aminek rövidesen első számú vezetőjévé választják. Innen kezdődik politikai pályája.

Antiszemita, fajvédő ellenforradalmárként lép színre, elképesztő módokon átkozódva a zsidóság ellen, akikkel szemben még a munkásság szocialista szervezkedését is jogosnak ítéli, de nem nemzetközi alapon. Horthy Miklóssal együtt vonul be Budapestre. Sokat buzgólkodik Horthy kormányzóvá választása érdekében, aki szolgálaton kívüli századosi rangra emeli, majd vitézzé avatja. Ekkor veszi fel – anyja után – a Bajcsy előnevet. Elvállalja a „Szózat” nevű fajvédő lap főszerkesztői posztját, megírja a „Nemzeti újjászületés és sajtó” című művét, s belép az Egységes Pártba. 1922-ben nemzetgyűlési képviselővé választják, viszont a ciklus közepén barátját, Gömbös Gyulát követve kilép a kormánypártból, és segít életre hívni a Magyar Nemzeti Függetlenségi Pártot, közkeletűbb nevén a Fajvédő Pártot. Így már ellenzékéből, szélsőjobbról juttatja kifejezésre elégedetlenségét a Bethlen-féle „csak” konszolidációval szemben, amely szerinte nem képes a nemzet erőit átgondolt reformok útján kellően kibontakoztatni, és felkészíteni Trianon revíziójára, Nagy-Magyarország helyreállítására. Az 1926-os választáson elveszíti képviselői mandátumát, és megszűnik „Szózat” című lapja is.

Ezt követően a „Magyarság” szerkesztőségének lesz a munkatársa, de rá egy évre, 1928. március idusán megindítja „Előrs” című újságját, amit 1932-ben

„Szabadságra” változtat. Fórumot biztosít többek között Féja Gézának, József Attilának, Kodolányi Jánosnak, Sinka Istvánnak, Szabó Dezsőnek. Behatóan ismerkedik Ady Endre költészetével, példaként, nagy magyar géniuszként állítja a magyarság elé az akkor több mint egy évtizede halott poétát, *„aki nem merült el a hanyatlás hullámaiban, hanem mindvégig fölötte szárnyalt, és vihardárként hirdette fáradhatatlanul a közelgő özönvizet...”*

Az Ady-összes könyvtárának egyik legbecsültebb és legolvasottabb darabja, a verseskötetben kedvenc verseinek címét aláhúzogatója, a hozzá nagyon közel állókat pedig be is keretezi. Nem hiába kezdi náci-, nyilasellenes „Kotródjatok...” című publicisztikáját Ady „Bujdosó kuruc rigmusával”. A magyar pártpolitikusok közül az elsők közé tartozik, aki a költészet mellett nagyra értékeli a magyar néprajzot, a népművészetet, a népzeneét, Bartók Bélát, Kodály Zoltánt. Számos hangversenyükön is részt vesz. Külön említésre méltó humán műveltségére, s népművelői jellemére vallóan, hogy majd születő új pártjában – egyedülálló módon a magyar politikai pártok történetében – külön művészeti csoportot hoz létre. Vesszőparipája lesz a népnevelés kiszélesítése. Sokkal nagyobb óraszámot követel az iskolákban a magyar nyelvnek és az irodalomnak; valamint általános, kötelező, ingyenes, nyolcosztályos népiskolai oktatás megteremtését szorgalmazza.

1928-ban szakít a nyíltan nácibarát, Adolf Hitler kegyeiért futó Gömbössel, kialakítja nemzetiszocializmus-ellenes, nemzeti-radikális, a szociális és paraszti kérdésekre érzékeny nézeteit. Megírja „Nemzeti radikalizmus” című könyvét. A

Gömbös-féle hatalom hadjáratot indít ellene; hatósági erőszak következtében 1929 nyarán ismét alul marad a parlamenti választáson. 1930-ban saját, új politikai közösséget alapít Nemzeti Radikális Párt néven. Ennek színeiben 1931-től már újra képviselő lehet; nagyban köszönve ezt a mellette harcosan kiálló tarpai embereknek.

Pártja zászlóbontása nem véletlenül történik Tarpán, ezzel is kifejezésre kívánja juttatni, hogy elsősorban a dolgozó rétegek érdekeit kívánja képviselni, pontosabban a „magyar föld népének lelkébe akarja lebocsátani gyökereit...” Munkástagozatot létesít azok számára, akiket az osztályharcos nemzetköziséggel szemben a nemzeti eszmének próbál megnyerni, ezért viszonya ellenségessé válik a szociáldemokratákkal; parasztkérdésekben pedig a kisgazdákkal kezd rivalizálni.

Hallatlanul aktív; pártot szervez, lapot szerkeszt, sűrűn szólal fel, és interpellál a parlamentben. Mindeközben állandó anyagi gondokkal is küzd, nem győzi a keletkező lyukakat betömöködni. Túlhajszoltsága nagyfokú idegkimerültséghez vezet. Az 1932. április 6-i képviselőházi ülésen, felszólalása közben hirtelen rosszul lesz, eszméletlenül a padok közé esik. Azonban gyengélkedése közepette sem rest, pesti betegágyáról és pálkövei „törpebirtokáról” is tovább irányítja, s szervezi az ügyeket, melyekben nagy segítsége bizalmasa: Kerecsényi Imre, nyílt eszű és becsületes „altisztféléje”.

Visszatérve a munkába határozottan fellép az egyoldalú németbarát politika ellen, közeledik a polgári baloldalhoz, választási szövetségre lép a Függetlenségi Kossuth Párttal és a szociáldemokratákkal. Gömbössel nem alkuszik, habár az megkeresi, és mandátumot ígér neki, ha felhagy ellenzékiségével. Viszont ő már ekkorra „Szabadságjában” kristálytisztán leszögezi:

„Magyarnak, embernek, katonának: egyaránt förtelem ez a náci forradalom... Engem kötnek égbeli jegyek. Én tizenöt éves lecke után arra a sunyi árulásra szegény szenvedő magyar népemmel szemben sohasem leszek kapható, hogy a zsidókérdés egyoldalú hajszolásával, vagyis annak ürügye alatt segítsék lehazudni a legégetőbb szociális, gazdasági, művelődési és külpolitikai kérdéseket, feladatokat...”

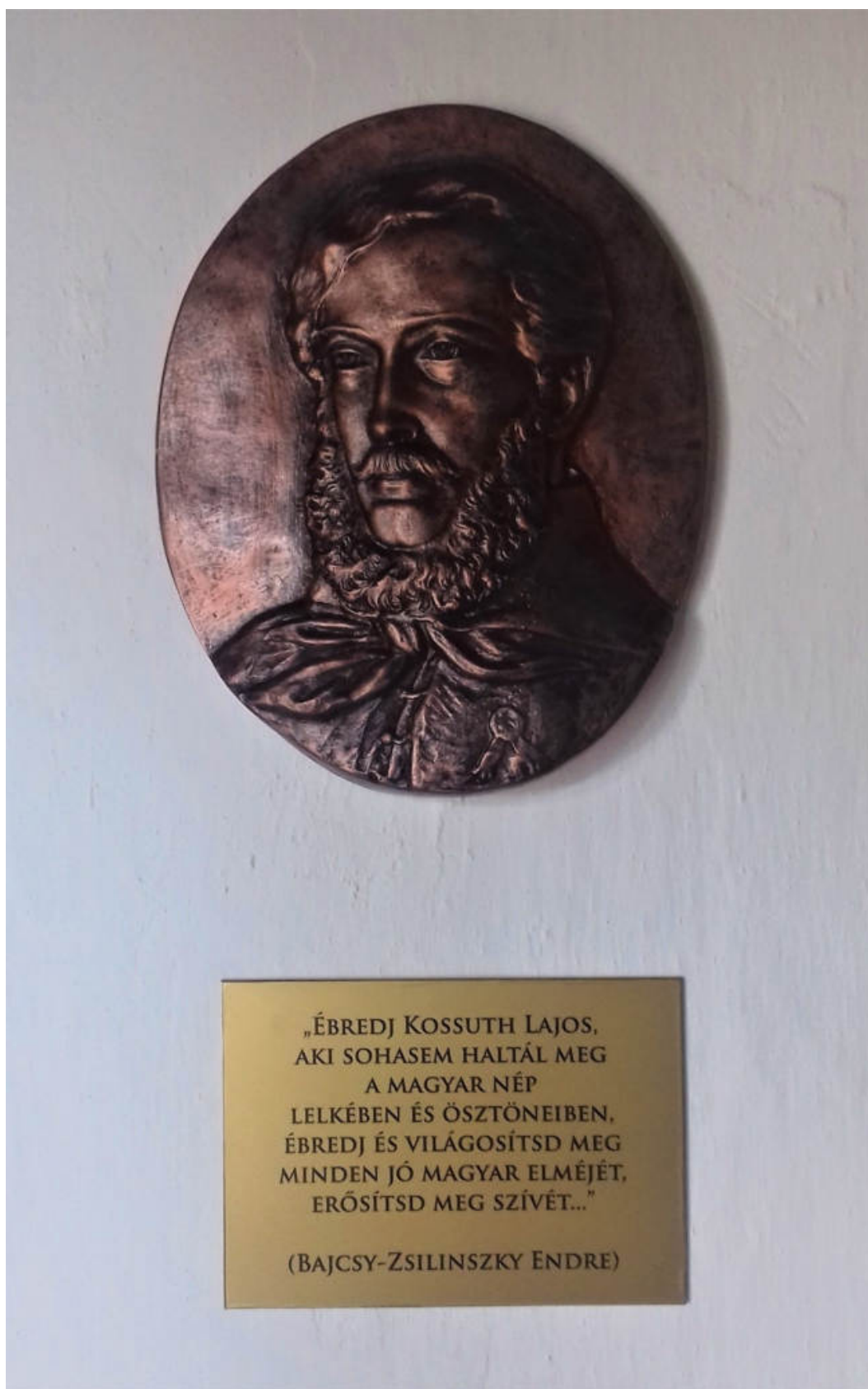
Fölháborítja, hogy az európai politikusok és kormányfők közül elsőként magyarok – Bethlen és Gömbös – mennek nagy sietséggel meglátogatni Adolf Hitlert. 1934. szeptemberi, vigadóbeli választási beszédében franciabarát hangot üt meg. Felhívja a figyelmet azokra a francia megnyilatkozásokra, amelyek önkritikusan szemlélik Trianont, s kilátásba helyezik annak revízióját. Konkrét lépéseket tesz egy, a franciaországi magyarokat a hazai kulturális és politikai életről tájékoztató lap, a „Szabadság” párizsi melléklete megjelenése érdekében. Francia orientációjának kiemelkedő, szimbolikus eseménye, amikor francia képviselők és zszurnaliszták küldöttsége látogatja meg Budapesten az Európai Unió és a NATO későbbi megteremtésében fontos szerepet játszó kereszténydemokrata Robert Schumannal az élen.

Ekkortájt újra a tarpai körzetben kíván indulni, viszont a hatalom különféle intrikákkal, csalásokkal rendre megakadályozza politikai szerepléseit. Bűnvádi eljárást kezdeményez a vele szemben mandátumért küzdő Kenyeres (Kaufmann) Miklós ellen jogtalan névhasználat és számos visszaélés miatt. Tiltakozásul lemond vitézi rangjáról. A politikai jobboldal alattomos és ostoba támadásokat indít ellene; fejére olvassák korábbi fajvédő nézeteit is. Ezzel szemben kijelenti:

„Valamikor valóban lelkendeztem a »fajvédelem« gondolataért. De csak addig, míg észre nem vettem, mi mindent nem dugdosnak e szó szárnyai alá, és mivé süllyedt ez a jobb sorsra érdemes eszme... a gyakorlat vizsgáján maga a »fajvédelem« szó is megbukott... Szabad-e a magyarság nagy ügyét egy ilyen, ezerféleképpen értelmezhető... fogalomra felépíteni?”

Elhatározza, hogy pártját egyesíti az Eckhardt Tibor vezette Független Kisgazdapárttal. Kisgazdapárti jelöltként 1939-ben jut újra mandátumhoz, ugyancsak a tarpaiak támogatásával. A második zsidótörvény (1939: IV. tc.) ellen szavaz. Képviselői munkája mellett nem hagy fel a publicisztikával sem, újabb lapot ad ki „Független Magyarország” címmel, megjelenteti „Mátyás király” és „Egyetlen út: A magyar paraszt” című köteteit. Barátságot köt Fenyő Miksával, a zsidó értelmiség kiemelkedő alakjával.

Ekkortájt már a függetlenségi hagyományok kerülnek mindinkább előtérbe nála, az ifjúkori széchenyzmussal szemben már a kossuthi szellemet idézi az egyre növekedő náci-német veszedelemmel szemben. Tervezi egy Kossuth-könyv megírását is.

„Kossuth Lajos szellemének eleven sugallata hiányzik itt mind fájdalmasabban ebben az országban. Kossuthé, akit halála után újból száműzetésbe küldtek, és állandó száműzetésben tartanak azóta is újabb történetíróink, és maga a Trianon utáni szomorú húsz esztendő megszűkült politikai szelleme és gyakorlata. Én Kossuth Lajos halhatatlan szelleme és vezérlő keze után kiáltok. Őt költögetem a magam szerény eszközeivel, nemzetem mai nehéz helyzetében...” – mondja egyik parlamenti felszólalásában.

Egyetért azzal az óvatos magatartással, amelyet a Teleki-kormány a második világháború első szakaszában tanúsít. Teleki Pál miniszterelnök biztatására nem hivatalos tárgyalásokat folytat Belgrádban jugoszláv államférfiakkal a baráti együttműködésről, aminek eredménye a jugoszláv-magyar barátsági szerződés megkötése lesz. Jugoszláviai élményei hatására írja meg „Helyünk és sorsunk Európában” című történetpolitikai könyvét.

Politikájában, felfogásában egyre jobban a náciellenes, függetlenségi erők közti szövetség, összefogás szorgalmazója. Együttműködést alakítanak ki vele a népi írók, akik megbízzák lapjuk, az eredetileg szentesi szociáldemokrata földmunkások szerkesztette „Szabad Szó” főszerkesztésével. Hevesen tiltakozik Magyarország háborúba lépése ellen, külön memorandumban protestál 1941 elején a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás, illetve a jugoszláv-magyar barátsági szerződés megszegése ellen. Nem ért egyet a Szovjetunió elleni hadba lépéssel, szerinte a Szovjetunió támogatására még szükség lehet Erdély sorsának a magyar érdekeknek megfelelő végleges rendezésekor. A háború folyamán fellépő magyar katonai részvétel fokozására irányuló törekvésekkel szemben a magyar haderő visszavonását javasolja a Kárpátok vonalára. Teljes figyelemmel Nagy-Britannia és az Egyesült Államok felé fordul, ezért mélységesen elítéli a magyar kormány deklarációját az angolszász hatalmakkal szembeni hadiállapot beálltáról. A háború kimenetelével kapcsolatban nincs kétsége, meggyőződése, hogy a németek akár az Uralig is előrenyomulhatnak, de a szövetségesek hadipotenciálját figyelembe véve teljes biztonsággal megjósolja a nácik végső vereségét. Úgy véli, Németország és a Szovjetunió a háború végére annyira meg fog gyengülni, hogy a köztük elhelyezkedő államok – „hatalmas, északtól délig húzódó gátként” – zavartalanul szerveződhetnek önálló létterré, erős blokká. Abban reménykedik, hogy angol-amerikai részről nem elleneznék Nagy-Magyarország vezető szerepre formált igényét a középső Duna-völgyben.

1941 karácsonyán a Népszava történelmi lapszámában „Kossuth és a magyar külpolitika” című cikkével meghirdeti a nemzeti ellenállás gondolatát, majd szívós küzdelembe kezd az 1942. eleji újvidéki vérengzés jóvátételéért, a felelősök megbüntetéséért, hogy a jövő érdekében tehermentesítse a magyar-délszláv viszonyt. Csehszlovákia helyreállításáról viszont hallani sem akar, s ennek megakadályozásához felhasználhatónak gondolja a lengyelek szimpátiáját az 1939-es menekülteket baráti módon fogadó Magyarország iránt. Csatlakozik

az antifasiszta Magyar Történelmi Emlékbizottsághoz, s az 1942. március 15-i, Petőfi-szoborhoz szervezett nemzetiszocializmus- és háborúellenes ellenzéki tüntetés egyik fő kezdeményezője lesz. Ő helyezi el a parasztság koszorúját az emlékmű talapzatához. 1942 őszén tanúként jelenik meg a kommunista Schönherz Zoltán bírósági tárgyalásán. Szinte sokkolja a bírakat kijelentésével, hogy szerinte egy kommunista ember is lehet jó magyar hazafi. Barátjával, a katolikus értelmiség meghatározó személyiségével, Barankovics Istvánnal Serédi Jusztinián hercegprímásnál próbál közbenjárni a kassai születésű, alig harminchét éves elektromérnök megmentése érdekében.

A képviselőház költségvetési vitájában követeli a belpolitikában a népi politika, az önkormányzatok, a szociális igazság, a demokrácia érvényesülését, hirdeti a közép-európai kis népek összefogásának szükségességét. Fáradhatatlanul Kossuth Lajos „messzetekintő nemzetiségi és a Duna-völgyi népeket összebékíteni kívánó európai politikájára” emlékezteti és figyelmezteti a parlamentet.

Bár Bajcsy-Zsilinszky Endre 1939 után is – mindvégig – fajvédőnek vallja magát, korábbi harcos antiszemitizmusával 1933-at követően felhagy.

A zsidótörvényeket bírálja, a zsidó munkaszolgálatosok ügyében rendre fellép. A Független Kisgazdapárt nevében több memorandumot fogalmaz Horthy Miklós kormányzónak és Kállay Miklós miniszterelnöknek. Közbenjárására 1943 tavaszán Radnóti Miklós költő átmenetileg felmentést kap a munkaszolgálat alól. Mindent elkövet a származásuk miatt üldözöttek védelmében, valamint a politikai foglyok életkörülményeinek javításáért. Sokan fordulnak hozzá segítségért. Zsidó-ügyekben együtt dolgozik a Magyar Izraeliták Pártfogó Irodájával.

„Lehetek én, és vagyok is, jó fajvédő, mert nem vagyok hajlandó megvonni az emberi jogokat attól a néptől, amely a tizenkét apostolt adta a világnak... Nemzetünket és államunkat egyes-egyedül csak a magyar nép – parasztságunk és ipari munkásságunk – józansága és Toldi Miklós-i ereje mentheti meg, semmi más erő a kerek világon... igazságérzetem és a magyar állam, a magyar nemzet világpresztízsének féltése állít oda a szenvedő és üldözött zsidók mögé, mert nemzetem és a magyar állam halálos veszedelmét látom a jogegyenlőség útjáról való elkanyarodásunkban, a teuton módszerek sajnálatos elharapódzásában, és egyben lázadok az embertelenség ellen...”

A magyarság védelmét mindenekelőtt nagyszabású földreformmal és szociálpolitikával akarja előmozdítani, immár egy demokratikus berendezkedésű Magyarország kialakítása érdekében, amely a parasztság, s mellette a munkásság tömegerejére támaszkodik. Korábbi felfogásán jelentősen módosítva a leghatározottabban szót emel a szociáldemokrácia hazafias tényezőként való elismertetéséért, szabad működése akadályainak elhárításáért. A párt szervezettségét példaként állítja a parasztság elé. 1943 nyarán közreadja

háborúellenes memorandumát, szorgalmazására létrejön a demokratikus alapokon álló pártszövetség a kispártok és a szociáldemokraták között. Az együttműködés célját a háborúból való kilépésben, a nyilas-fasiszta erők elleni harcban, a félféudális rendszer demokratizálásában és a háború utáni Magyarországon a dolgozó osztályok befolyásának biztosításában jelöli meg. A nyilvánosság minderről a Népszava augusztus 7-i számából és a moszkvai Kossuth Rádió augusztus 9-i adásából szerez tudomást. Mindezekkel egy időben veti papírra „A kispártok, földmunkások és polgárok Kossuth pártjának programja” címet viselő pártprogram-tervezetét is.

„Ebből arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Zsilinszky – ha túléli a háborút – új pártot kívánt volna alapítani... A Független Kisgazdapárt programjához képest jóval radikálisabb nézeteket vallott, ezért elképzelhető, hogy 1945-ben a kossuthi lobogót bontotta volna ki. Ennek csak látszólag mond ellent az a háború alatti közlése, hogy ha majd béke lesz: küzdelmeit befejezve, kedvelt Balaton-partján, távol a világ zajától, csak navigálni fog... Aki ismerte Bajcsy-Zsilinszky természetét, nem tudta volna róla elképzelni, hogyha túléli a háborút, távol tartja magát a magyar demokratikus újjászületéstől...” (Vigh Károly)

A hozzá hasonló, a háborúból való kilépést sürgető békepárti propagandát nagyra értékeli, de gyanakvása nem szűnik meg a hosszabb távú kommunista célkitűzések iránt. Hangsúlyozza, hogy a magyar politikai életben – proletár vagy fasiszta – diktatúrát képviselő pártoknak nem lehet helyük. Az ország

német megszállásától tartva felkészülést sürget az ellenállásra, amelynek legfontosabb teendői közé a vezérkari főnök „túlhatalmának” megszüntetését, a „katonai kamarilla” káros politikai befolyásának felszámolását, valamint a hadseregnek a németbarát – leegyszerűsítetten: német származású – tisztektől történő megtisztítását sorolja.

A német megszállás reggelén, 1944. március 19-én, a Harmadik Birodalom politikai titkosrendőrsége, a Gestapo az elsők között tartóztatja le. Budai, Attila úti lakásán fegyverrel fogadja a reá törőket. A tűzharc következtében súlyosan megsebesül, egy, a zakózsebében lévő pénzdarabnak köszönhetően gellert kap egy öt célzó lövedék; letartóztatják, bebörtönzik. Öngyilkosságot kísérel meg egy, a cellájába csempészett borotvapengével. Felvágja ereit, de szerencsére idejében rátalálnak, nem vérzik el. A fegyintézetben köt házasságot addigi élettársával – egyben titkárnőjével –, Bende Máriával.

A fogházban sem tétlen: egy föderatív szerkezetű Nagy-Magyarország tervezetét dolgoz ki, amelyet a háború végeztével le lehetne a békekonferencia asztalára. Illúzióknak bizonyul az a várákozása, miszerint a Szovjetunió nyugati szövetségesei a második front megnyitásával halogatásával és a hadianyag támogatás „adagolásával” olyannyira lassítani tudják a szovjet előrenyomulást, hogy az nem fogja elérni Magyarország határát. Erre ráébredve – a börtönből kicsempészett, szeptemberben, októberben kelt levelei tanúsága szerint – az általa mindig vallott egyensúly-politikára hivatkozva így vélekedik:

„Nem magyar érdek, hogy német imperializmus helyett orosz imperializmust kapjunk a nyakunkba. Küzdöttem a német Drang ellen, most az orosz Drang ellen kellene küzdenem... A magyar érdek: Németország kiszorítása a középső Duna-völgyből, visszaillesztése a maga természetes kereteibe, de nem megsemmisítése. De a középső Duna-völgyéből az orosz befolyást is ki kell szorítani, s ma ez a napi lecke...”

Belpolitikai felfogásáról pedig így vall: *„Nekünk a kispárt-szocdem centrum a fontos; annak kell erősnek lenni, s akkor nem történhet belső katasztrófa. A kommunista pártot muszáj lesz túrni, ez minden a mi részünkről...”*

Horthy fegyverszüneti proklamációjának napján, október 15-én szabadul. Illegális szervezkedését a németek által támogatott nyilaspuccs révén eltávolított kormányzó nevében kezdi meg. Elvállalja a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság elnöki tisztét, amely a német megszállással és a nyilas hatalommal szemben állókat, valamint a demokratikus pártokat tömöríti. Elkészíti „A magyar nemzethez” című kiáltványát. Ezután azonban – árulás következtében – elfogják a fővárosi Botanikus Kertben lévő búvóhelyén, a Margit körüti fogházban brutális módon megkínózzák, majd Sopronkőhidára szállítják.

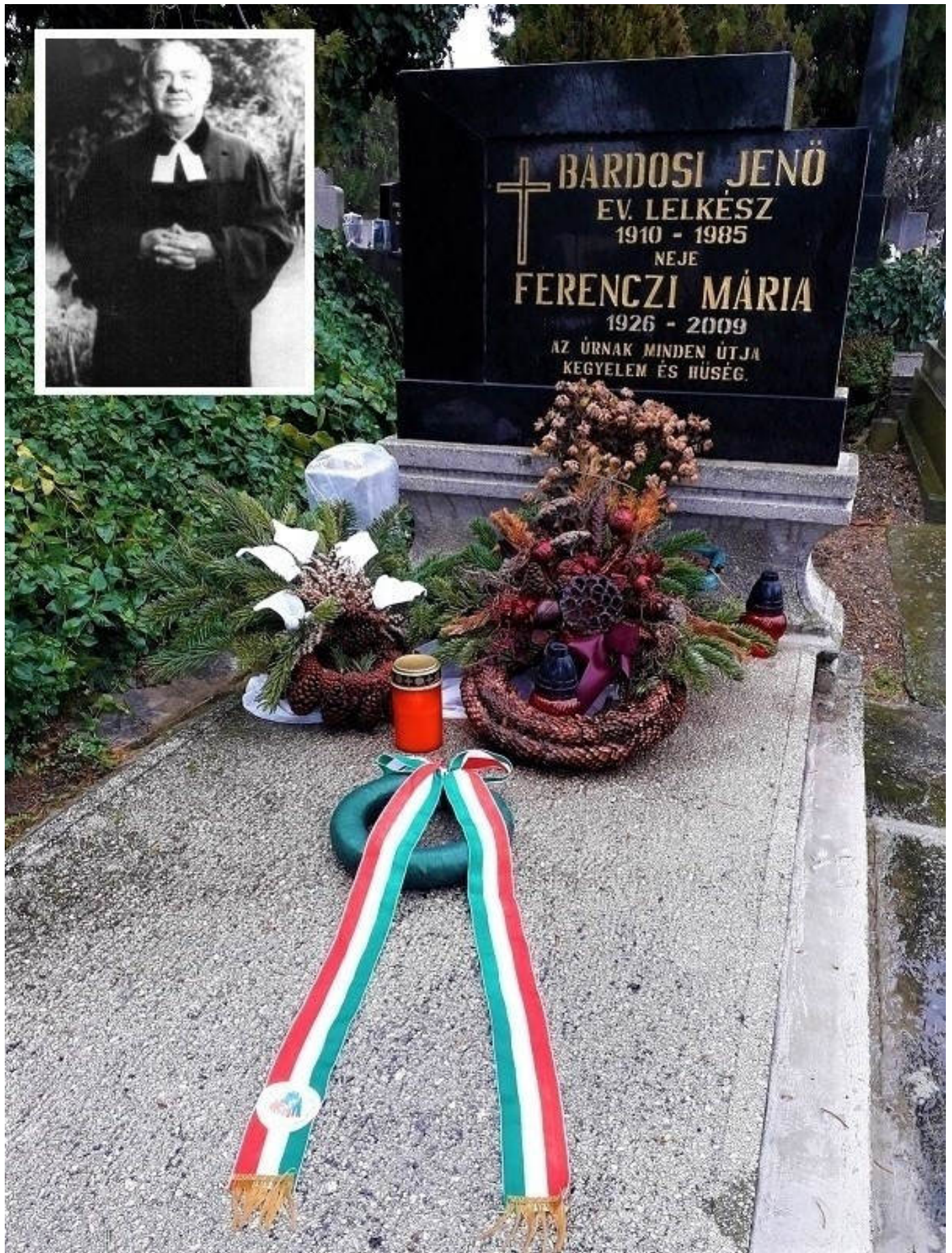

A nyilas-parlament megfosztja képviselői mentelmi jogától, kiadja a Nemzeti Számonkérő Széknek, amely december 23-án kötél általi halálra ítéli. Az ítéletet 1944. december 24-én, karácsony szentestéjének napján hajtják végre.

Bajcsy-Zsilinszky Endre élete utolsó óráit, perceit a legjobban egy ágostai hitvallású tisztelendő ismerte. Az a Bárdosi Jenő nevű börtönlelkész, akiről kevesen tudják, hogy Pápa Alsóvárosi temető kertjében nyugszik. Sírját, évfordulóin az Elsősorban pápai Városbarát Egylet, valamint a pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Endre Szellemi Öröksége Műhely nemzeti szalaggal átkötött emlékkoszorúkkal szokta ellátni.

Bárdosi Jenő 1910 júniusának első napján, a Pápa közeli Gecsén született. A nagy múltú Pápai Református Kollégiumban, majd a soproni Evangélikus Hittudományi Karon tanult, ahol lelkészi oklevelet szerzett. Több gyülekezetben segédlelkészkedett; többek között Szombathelyen és a Pápa melletti Csöglén. A második világháború szörnyűséges időszakában került Sopronkőhidára fegyintézeti lelkésznek. 1944 karácsony szentestéjének napján egy egész életére tanulsággal bíró, feledhetetlenül szomorú eseménynek lett a tanúja.

Bárdosi Jenő az ötvenes évek elején került vissza Pápa környékére, Dabronyba, és szolgált Nemesszalókon is. Nyugdíjas éveiben Pápán kisegítő lelkészként, valamint a Pápai Református Tudományos Gyűjtemények munkatársaként tevékenykedett. A pápai kertvárosban élt haláláig, 1985 decemberéig.

Bárdosi Jenő 1944 karácsonyára visszaemlékező írását ennyi idő távolából is torokszorító olvasni:

„1944/45-ben a sopronkőhidai fegyintézet evangélikus lelkésze voltam. A nyilasok még Budapest körülzárása előtt kiürítették a Margit körüti katonai fegyház politikai részlegét és a foglyokat átszállították Sopronkőhidára.

A sopronkőhidai fegyintézet nagy nyomtatott H alakú, háromemeletes épület, ennek egy részét vette igénybe a Margit körüti katonai fegyház. A részleg vezetője Barcsai rendőralezredes volt. Velük érkezett ide a nyilasbíróság is, és elnöke: Dominich Vilmos hadbíró őrnagy. Sopronkőhidán rendezkedtek be. Budinszky Lászlónak, a nyilas igazságügyminiszternek is itt volt a székhelye. Lényegében itt folytatták le Bajcsy-Zsilinszky Endre, Pataki István, Kreutz Róbert és Pesti Barnabás pörét. A tárgyalás teljesen zárt volt. Nagy titokban tartották meg. De látszott, hogy rendkívüli események vannak készülőben, mert 1944. december 20-a táján német SS-alakulatok vették körül Sopronkőhidát.

Engem 1944. december 23-án az esti órákban felszólítottak, hogy további rendelkezésig maradjak szolgálatban. (Mi, fegyintézeti lelkészek ugyanis reggel 8-tól délután 4-ig voltunk hivatalban; nem tartoztunk a katonasághoz, hanem az igazságügyminisztériumhoz.) Akkor már sejtettük, hogy mi következik. Bent maradtam. Este 8 órakor kaptam meg az igazságügyminiszter nyílt parancsát, amelyben közölték, hogy a hajnali órákban végrehajtják mind a négy elítélt kivégzését. Közülük az egyik, Bajcsy-Zsilinszky Endre evangélikus volt. Katolikus lelkésztársamat is utasították, hogy maradjon benn a fegyházban. Este 10 órakor mi, lelkészek újabb rendelkezést kaptunk. Ennek értelmében további utasításig nem hagyhattuk el a lelkészi irodát. Én már ebből a rendelkezésből sejtettem, hogy az ítéleteket hajnalban végrehajtják. Megkíséreltem megmenteni a foglyokat azon a címen, hogy az akkori törvények rendelkezései szerint ünnepnapon senkit nem lehet kivégezni.

December 24-e abban az évben vasárnapra esett, majd a karácsonyi ünnepek következtek. Azt gondoltam, ezen az alapon három nappal ki lehet tolni az ítélet végrehajtását. Időt kellett nyerni, a szovjet csapatok már Budapest alatt álltak, és mi a közeli felszabadulásban reménykedtünk.

A nyilas kormány Kőszegen tartózkodott. Beregfy Károly vezérezredes, honvédelmi miniszter – aki egyúttal vezérkari főnök is volt – elég gyakran elment Kőszegről, és én arra akartam rávenni a hadbírókat, hogy akkor vigyék a vezérkari főnökségre az ítéletet megerősíteni, amikor Beregfy távol van. Ezzel a tervvel és ilyen reményekkel indultam Dominich hadbíró őrnagyhoz. De elébe sem kerülhettem, mert amikor a szolgálatvezető tisztnek elmondtam, hogy törvényadta jogomnál fogva tiltakozásomat kívánom bejelenteni, és el akarom vállalni Bajcsy-Zsilinszky Endre védelmét, ha nem is mint ügyvéd, de mint lelkész, egyszerűen kidobott.

Már jóval elmúlt éjjél, közeledett a hajnal, amikor értem jöttek azzal, hogy menjek fel a zárkaépületbe. A kivégzésig már csak pár óra volt hátra, és ezt az időt a lelkésznek az elítélttel kell töltenie. Még sohasem vettem részt kivégzésen, mert Sopronkőhidán addig nem voltak kivégzések. Közölték velem, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre már korábban kérte, hogy mivel templomba nem engedték, az ünnepre való tekintettel legalább az evangélikus lelkészt engedjék be hozzá. Kérését nem teljesítették. Azt is értésemre adták: Bajcsy-Zsilinszky nem tudja, hogy az ítéletet hajnalban végrehajtják. Ezek ismeretében indultam hozzá, hogy élete utolsó óráiban mellette legyek. Bajcsy-Zsilinszky Endrét egy földszinti zárkában helyezték el, teljesen egyedül. A helyiségben egy támla nélküli széken, meg egy priccsen és egy zsámolyon kívül semmi más nem volt. A vállas, szép, ősz ember nagyon nyugodtan viselkedett. Amikor beléptem hozzá, levelet írt. Bemutatkoztam, és elmondtam neki, hogy már napok óta kísérletezem, hogy kapcsolatot találjak vele, de sajnos nem sikerült, mivel a közelébe sem engedtek. Ő azt felelte, hallott próbálkozásaimról, és hálás nekem, hogy mihelyt alkalmam nyílt, elmentem hozzá. Hellyel kínált, még egy pár levelet akart megírni, kért, várjak, amíg befejezi őket. Amikor elkészült az írással, a leveleket szolgálati úton eljuttatta a hadbírószákhoz, hogy továbbítsák a címzetetteknek. (Özvegyétől úgy értesültem, hogy ezeket a leveleket nem kézbesítették.)

Kb. reggel 6 óráig beszélgettünk. Ekkor egy katona lépett a zárkába azzal, hogy a hadbírószákhó hívatja Bajcsy-Zsilinszkyt. Bajcsy-Zsilinszky látszott, hogy tudja, miről van szó, de egy arcizma sem rándult meg. Kemény, határozott léptekkel követte az érte küldött katonát. Kb. 10-15 perc múlva tért vissza, és közölte velem, hogy két órán belül végrehajtják a halálos ítéletet. Bár én erről már értesültem, amikor szólni akartam, elcsuklott a hangom, nem tudtam beszélni. A csendet a fegyőr törte meg, aki közölte, hogy a siralomházat a III. emeleten rendezték be. Bajcsy-Zsilinszky belém karolt és elindultunk a siralomház felé. Ebben a zárkában sem volt más, csak egy asztal meg egy támla nélküli faszék, az asztalon gyertyák között feszület.

Bajcsy-Zsilinszky úrvacsorát vett, utána kérésére beszélgetni kezdtünk. Rám ez a beszélgetés igen mély hatással volt. Nagy érdeklődéssel hallgattam szavait. Elmondta: világosan látja, hogy a nyilas rendszertől ő nem várhat kegyelmet. Beszélt arról is, mik az elgondolásai a magyar közoktatás fejlesztéséről. A magyar nép széles rétegeinek magasabb kultúrszínvonalra emelése érdekében hazánkban már régen meg kellett volna valósítani a nyolcosztályos népiskolát, sőt ezt tovább fejlesztve elérni, hogy minden gyermeknek középiskolai végzettsége legyen. Ennek az iskolareformnak a megvalósítása, véleménye szerint, óriási eredményekhez vezetne. Miközben beszélt, egyszerre kintről puskaropogás hallatszott. Ebből megtudtuk, hogy a három kommunista ifjúmunkáson végrehajtották az ítéletet. Tehát már nagyon közel volt az a pillanat, amikor Bajcsy-Zsilinszkyt is elvezetik. Ő is tudta ezt, de nem tört meg. Felemelte fejét, megfogta a kezemet és így szólt: »Lassan rám kerül a sor.« Pár

percnyi csend után inni kért. Én számítottam erre, és több bort vittem magammal az úrvacsorához, mint amennyire szükség volt. A maradékot felajánlottam neki. Bajcsy-Zsilinszky ivott egy keveset, utána azonban rosszul lett, és intett, hagyjam magára. Pár perc múlva már jobban érezte magát és visszahívott. Azt mondta, hogy kérése lenne hozzám: még egy levelet írt, ez teljesen személyes jellegű, nem akarja, hogy hivatalosan továbbítsák feleségének. Ez a levél – mint mondotta – politikai végrendeletét tartalmazza. Vállalnám-e, hogy eljuttatom a feleségéhez. Nekünk, lelkészeknek nem volt szabad levelet átvennünk a foglyoktól, de Bajcsy-Zsilinszky kérésének eleget akartam tenni. Megkértem a velünk levő öreg fegyőrt, egy becsületes, jó érzésű embert, az azóta elhunyt Kalmár Józsefet, fordítson hátat nekünk, és tegyen úgy, mintha semmit sem látna. Úgy éreztem, hogy mint demokratikus érzelmű magyar embernek minden kockázat ellenére vállalom kell azt, hogy teljesítsem egy halálra ítélt hazafi utolsó kérését. A levelet átvettem és reverendámba rejtettem, bár tudtam, hogyha megmotoznak és megtalálják nálam, én is kötelet kapok. 1945. április 22-én adtam át feleségének ezt a levelet, és akkor értesültem arról, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre ebben vázolta a szovjet hadsereggel való együttműködésre és az ország háború utáni fejlődésére vonatkozó elgondolásait. Végül elmondta, hogy szeretné, ha Tarpán helyeznék végső nyugalomra. Bizonyos volt benne, hogy a magyar nép megőrzi emlékét, megérti cselekedetét, törekvéseit, megvalósítja céljait, és hogy özvegyéről megfelelően gondoskodni fognak. Azt üzenté általam feleségének, hogy rendezze iratait, és adja ki őket.

Kb. reggel 1/2 8 óra tájban egy magyar honvéd jött érte könnyes szemekkel. Később megtudtam, hogy ő is tarpai volt, és jól ismerte Bajcsy-Zsilinszkyt. Megállt az ajtóban, egy pillanatig nem szólt senki. Bajcsy-Zsilinszky törte meg a csendet a katonához szólva: »Na fiam, nekünk mennünk kell?« A katona válasz helyett elsírta magát. Bajcsy-Zsilinszky kezét nyújtott neki, a katona lehajolt és megcsókolta Bajcsy-Zsilinszky kezét. Néhány pillanatig ismét csendben álltunk, majd Bajcsy-Zsilinszky megölelt és jobbról-balról megcsókolt. Azután elindult. A balján mentem vele, és sírással küszködtem. Szótlanul haladtunk az udvarra vezető ajtóig. Ott el kellett válnunk, mert a rendelkezések értelmében én nem mehettem tovább.

Ezután drámai gyorsasággal peregtek az események. Bajcsy-Zsilinszky bátran, emelt fővel ment a katonák között. A kivégzés színhelyére érve, a hadbíróság elnöke, Dominich felolvasta az ítéletet: kötélt általi halál. Bajcsy-Zsilinszky nyugodtan végighallgatta, majd a hadbíróság felé fordult és csak ennyit mondott: »Uraim! A történelem engem fog igazolni. Isten mindent lát. Én jó ügyért halok meg.« Engem már csak a kivégzés után vezényeltek a tett színhelyére. Aznap este egészen titokban elszállították a halottakat, Bajcsy-Zsilinszky és a három kommunista ifjú munkás tetemét a fegyintézeti temetőbe. Én a temetésen nem vettem részt, de megbízható embereim ott voltak és így pontosan értesültem arról, hogy melyik sírba kit temettek. Ennek volt köszönhető, hogy a háború után nem kellett sokáig keresnünk a sírokat. Bajcsy-

Zsilinszky Endréné 1945. április 22-én Sopronkőhidára utazott. Együtt mentünk ki a temetőbe, én megmutattam neki férje sírját. Kormányunk teljesítette a nagy hazafi végső akaratát: kívánságának megfelelően Tarpán temették el. Népünk ma is őrzi emlékét.”

(Forrás: Vigh Károly /szerk./: Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. Magvető Kiadó, Budapest, 1969.)

Így hát a háború végeztével, a szabadság első hónapjaiban már sor kerül Bajcsy-Zsilinszky Endre rehabilitálására. Kivégzését „minden törvényes alap nélküli, közönséges gyilkosságnak” minősíti egykori kispapja politikustársa, Sulyok Dezső. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány posztumusz tábornokká, honvédelmi miniszterré nevezi ki. Holttestét sopronkőhidai sírjából exhumálva a Parlament épületében ravatalozzák fel, s országos gyászpompa keretében 1945. május 27-én búcsúztatják el a Nemzet Főterén, a Kossuth téren, majd végrendelkezésének értelmében a tarpai sírkertben helyezik végső nyugalomra.

Nevét, emlékét az országban több helyen utcák, intézmények, táblák, szobrok, volt balatoni otthona, a Veszprém megyei, pálkövei – pártpolitikától független – Bajcsy-Zsilinszky Endre Szellemi Öröksége Műhely civil társaság őrzi.

Születésének 2021-es emlékévében a Magyarországi Evangélikus Egyház megvásárolta Bajcsy-Zsilinszky Endre szarvasi, Vajda Péter utca 22. szám alatti szülőházát. Az épület felújításának, modern emlékmúzeummá alakításának lelkes motorja az egyház országos felügyelője, Pröhle Gergely. Ezt a nemes ügyet e sorok írója is a messzemenőig akceptálja.

Ez a 2021. év végi – szubjektív – „dolgozat”, összeállítás arra hivatott, hogy fölkeltse az érdeklődést a fentebb taglalt öt „óriásra”, s rajtuk keresztül előrevetítsen közelgő évfordulókat.

2022-ben 715 éve lesz, hogy a Szalók-nemzetség ősi fészket, Nemesszalókot „villa Zolouk”-ként először említették az oklevelekben. 25 éves lenne Szalóky Sámuel Baráti Klubunk. 220 esztendeje lesz, hogy megszületett az 1848/49-es magyar szabadságharc szellemi vezére, a Pápa-vidékhez szoros családi kötődéssel bíró Kossuth Lajos. 215 éves lesz Berzsenyi Dániel legismertebb hazafias ódája, „A magyarokhoz” („Forr a világ...”). Kerek 200 éve lesz, hogy világra jött a történeti festészet remek alkotója, a volt pápai növendék, Orlai Petrich Soma. 180 éve lesz, hogy a Természettudományi Társulat titkárává választották Vajda Pétert. 180. évfordulója lesz annak is, hogy „Petrovicsból Pápan lett Petőfi”, hogy a Pápan írt „A borozó” a legelső lett a nyomtatásban napvilágot látott Petőfi-költemények sorában. S 2022-ben lesz 85 éve, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre felépítette pálkövei nyaralóházát.

Ők is „segítsenek” bennünket az új esztendőben – Nagy László háromszoros József Attila-díjas, Kossuth- és Nemzetközi Botev-díjas költő szavaival élve –, hogy „*az emberárulók szutykát / erővel győzze a szív, / szép szóval a száj!*”

Felhasznált és ajánlott források:

– Kerecsényi Zoltán: Pápai Petőfi Zsebkönyv. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2008.

– Kerecsényi Zoltán: „Fütyentek rád, zord világ!” – Hasonlóságok, párhuzamok, különbségek két egykori pápai diák: Petőfi Sándor és Nagy László életútjában, költészetében. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2009.

– Kerecsényi Zoltán: Az utolsó nyár. (Bajcsy-Zsilinszky Endre életének utolsó szakaszairól.) Magánkiadás, Pápa, 2013. (Dr. Harmati Béla nyugalmazott evangélikus elnök-püspök ajánlásával.)

– Kerecsényi Zoltán: Magyarnak lenni, pápainak lenni. Magánkiadás, Pápa, 2015.

– Kerecsényi Zoltán (szerk.): „Szeretnék néha visszajönni még...” – Bajcsy-Zsilinszky Endre pálkövei emlékképei. Kővágóörs Község Önkormányzata, Kővágóörs–Pálköve, 2017.

– Kerecsényi Zoltán (szerk.): Bajcsy-Zsilinszky Endre Kossuth Lajos szellemében. Bajcsy-Zsilinszky Endre Szellemi Öröksége Műhely, Pálköve–Pápa, 2018.

– Kerecsényi Zoltán (szerk.): „Aut Caesar, aut nihil!” – Petőfi Pápan. Elsősorban pápai Városbarát Egylet, Pápa, 2018.

– Kerecsényi Zoltán – Marton Zsolt (szerk. – összeáll.): A Pápa mellett fekvő ihási pusztán vívott 1849. jún. 27-i csatának emléke. Marcaltó Község Önkormányzata, Marcaltó–Pápa, 2018.

– Kerecsényi Zoltán (szerk.): Pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Zsebfüzet. Kővágóörs Község Önkormányzata, Kővágóörs–Pálköve, 2019.

– Kerecsényi Zoltán (szerk.): „Szívünk márványába vésve...” – Szalóky Sámuel-emlékfüzet. Elsősorban pápai Városbarát Egylet, Pápa, 2019.

– Kerecsényi Zoltán (szerk.): „Két világ polgára vagyok.” – Vajda Péter-emlékfüzet. Vanyola Község Önkormányzata, Vanyola, 2020.

– Emlékművet kapott Pap Gábor püspök Ihász-pusztán. = <http://refdunantul.hu/hir/mutat/5902/> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– „Ez a ház a magyar történelem része!” – Beszélgetés Kerecsényi Zoltánnal. = <https://www.evangelikus.hu/archiv/ez-a-haz-a-magyar-tortenelem-resze-beszelgetes-kerecsenyi-zoltannal-a-bajcsy-zsilinszky-emlekbizottsag-vezet-jével> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– 170. évfordulók jegyében. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/170-evfordulok-jegyeben-2019-03-29-090612> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– A nemzet nagy ébresztője volt. – Bajcsy-Zsilinszky Endrére emlékeztek. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/a-nemzet-nagy-ebresztoje-volt-bajcsy-zsilinszky-endorere-emlekeztek-2019-06-10-071916> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– 170 éve történt Pápa mellett az ihászi csata. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/170-eve-tortent-papa-mellett-az-ihaszicsata-2019-06-27-090259> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Százhetvenedik évforduló Ihászon. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/szazhetvenedik-evfordulo-ihaszon-2019-06-27-203004> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– 170 esztendeje halt hősi halált Szalóky Sámuel Ihásznál. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/170-esztendeje-halt-hosi-halalt-szaloky-samuel-ihasznal-2019-07-21-134810> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Radnóti Miklóstra emlékeztek. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/radnotimiklosra-emlekeztek-2019-11-16-100000> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– A 75 évvel ezelőtti szomorú december 24-e. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/a-75-evvel-ezelotti-szomoru-december-24-e-2019-12-24-073246> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– „Robinson Crusoe Olvasó Klub”. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/robinson-crusoe-olvaso-klub-2020-08-10-090407> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Egy Vajda Vajdáról. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/egy-vajda-vajdarol-2020-09-17-200257> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Batthyány, Defoe és Vajda emlékezete. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/batthyany-defoe-es-vajda-emlekezete-2020-10-02-082523> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

- Március idusa ismét a Covid-19 árnyékában. =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/marcius-idusa-ismet-a-covid-19-arnyekaban-2021-03-12-075747> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)
- „A Vajda-émlékprojekttel sikerült nyomot hagyni, ami lényeges a helyi gondolkodás, a közösségi emlékezet szempontjából.” =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/a-vajda-emlekprojekttel-sikerult-nyomot-hagyni-ami-lenyeseg-a-helyi-gondolkodas-a-kozossegi-emlekezet-szempontjabol-2021-07-24-151721> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)
- Kerecsényi Zoltánnak, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Szellemi Öröksége Műhely ügyvivőjének beszéde. = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/kerecsenyi-zoltannak-a-bajcsy-zsilinszky-endre-szellemi-oroksege-muhely-ugyvivojenek-beszede-2021-07-29-210000> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)
- Kerecsényi Zoltán – „Köss egy szalagot Petőfi vándorbotjára!” =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/kerecsenyi-zoltan-koss-egy-szalagot-petofi-vandorbotjara-2021-11-25-122829> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)
- A modern Magyarország alapjainak lefektetője. =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/a-modern-magyarorszag-alapjainak-lefektetoje-2021-12-03-085040> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)
-
- Kerecsényi Zoltán: Szubjektív jegyzetek a Krisztus-hívők egységéről. =
Evangélikus Élet, 2015. július 5. 13. p.
- Kerecsényi Zoltán: 240 éve született Berzsenyi Dániel. =
https://nepszava.hu/1113027_240-eve-szuletett-berzsenyi (Letöltés ideje: 2021. december 25.)
- Kerecsényi Zoltán: Négyszáz esztendeje született Zrínyi Miklós. =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/negyszaz-esztendeje-szuletett-zrinyi-miklos-2020-05-01-104335> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)
- Kerecsényi Zoltán: Hetvenöt évvel ezelőtt történtek. 1-2. rész. =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/hetvenot-evvel-ezelott-tortentek-2020-05-05-091414>,
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/hetvenot-evvel-ezelott-tortentek-2-resz-2020-05-05-093210> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Kerecsényi Zoltán: Orlai elhunytának 140. évfordulója. 1-2. rész. =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/orlai-elhunytanak-140-evforduloja-2020-06-06-150000>, <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/orlai-elhunytanak-140-evforduloja-2-resz-2020-06-06-163654> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Kerecsényi Zoltán: Ki volt Uzdi Péter? =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/ki-volt-uzdi-peter-2020-10-03-144350>
(Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Kerecsényi Zoltán: „Sértetlen próféta az oroszánok között, és testvér az elesettségben.” = <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/sertetlen-profeta-az-orozsylanok-kozott-es-testver-az-elesettsegben-2021-05-07-083424> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Kerecsényi Zoltán: 50 esztendeje halott Tar István Munkácsy-díjas szobrászművész, a vanyolai Vajda-szobor alkotója. =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/kerecsenyi-zoltan-50-esztendeje-halott-tar-istvan-munkacsy-dijas-szobraszmuvesz-a-vanyolai-vajda-szobor-alkotoja-2021-07-03-190000> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Kerecsényi Zoltán: „Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek!” 1-2. rész. =
<https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/ti-kekello-halmok-gyonyoru-videkek-1-2021-10-23-212902> , <https://www.infopapa.hu/hirek/olvas/permalink:ti-kekello-halmok-gyonyoru-videkek-2-resz-2021-10-23-213759> (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Kerecsényi Zoltán: 180 esztendeje, 1841-ben jött először Pápára Petőfi Sándor. – Mit jelent nekem Petőfi? =
https://www.infopapa.hu/external/uploaded_images/618b7f88d827e.pdf?fbclid=IwAR0aeJyCAaOmDxA6eINStRpLOvzyrM0Ph9rLoSyeBTRedVBD_PlNrMFXpbE (Letöltés ideje: 2021. december 25.)

– Az Elsősorban pápai Városbarát Egylet közösségi médiafelülete:
<https://www.facebook.com/elsosorbanpapaivarosbarat>

Képegyzék:

1. oldal: Az Elsősorban pápai Városbarát Egylet önkénteseinek látogatása a marcalgergelyi evangélikus templomban, ahol Kerecsényi Zoltán egyleti ügyvivő beszélt a község és a templom történetéről. 2021. október 20. (Fotó: Kaprinayné Megyeri Zsuzsanna)

2. oldal: Kerecsényi Zoltán Szalóky Sámuel hős huszár nemesszalóki temetőbeli sírkövével. 2010. június 27. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)

3. oldal: Kerecsényi Zoltán a nemesszalóki evangélikus templom előtt. 2021. december 21. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)

5. oldal: Az 1960 óta álló külsővati Zrínyi Miklós-mellszobor. 2021. december 21. (Fotó: Kerecsényi Zoltán)

7. oldal: A 2021-ben 125 esztendőes pápai honvédelemlékmű (az ihász-pusztai csata emlékére) bronz domborműve. 2019. június 27. (Fotó: Marton Zsolt)

9. oldal: Koszorúelhelyező emlékküldöttség Szalóky Sámuel nyugvóhelyénél. 2019. július 21. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)

10. oldal: Az Elsősorban pápai Városbarát Egylet önkénteseinek látogatása az egyházashetyei Berzsényi-emplékházban. 2021. október 20. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)

13. oldal: Berzsényi Dániel portréja. Kerecsényi Zoltán golyóstollal készült rajza. 2021. október 17. (Ambrus Lajos Berzsényi- és József Attila-díjas író tulajdona.)

14. oldal: A vanyolai Vajda Péter-emplékház utcai főhomlokzata. 2021. július 2. (Fotó: Kerecsényi Zoltán)

17. oldal: Emlékezők csoportja a vanyolai Vajda Péter-emplékház előtt. 2018. január 19. (Fotó: Csorba János László)

18. oldal: Vajda Péter leszármazottai: Péntek Dénesné, Molnár Béláné, Kovács Attiláné, Varga Györgyné, Dobosné Varga Orsolya Kerecsényi Zoltánnal, az Elsősorban pápai Városbarát Egylet ügyvivőjével, a Vajda Péter-emplékprojekt koordinátorával a vanyolai Vajda-szobornál. 2021. július 2. (Fotó: Csorba János László)

20. oldal: Hanauer Jenő egykori negyvennyolcas honvéd „feldíszített” síremléke a pápai Kálvária temetőben. 2017. március idusa. (Fotó: Kerecsényi Zoltán)
21. oldal: Kerecsényi Zoltán Somogyi József Kossuth-díjas szobrászművész pápai, kastély előtti Petőfi-szobrával. 2020 novembere. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)
22. oldal: Az első Petőfi-aláírás a Pápai Református Gyűjteményekben lévő kollégiumi Érdemkönyvben. (Fotó: Babos János – archív, Kerecsényi Zoltán tulajdona.)
28. oldal: Az Elsősorban pápai Városbarát Egylet 2020/21-es Vajda-emlékprojektjének záró eseménye a pápai Gyurátz Ferenc utcai Petőfi-ház udvarán. Középen Kerecsényi Zoltán egyleti ügyvivő, tőle balra dr. Áldozó Tamás, Pápa város polgármestere, jobbra Kovács Attiláné, Vajda Péter leszármazottja és Varga Rita, Vanyola község polgármestere. 2021. július 23. (Fotó: Birkásné Erdős Krisztina)
29. oldal: Az Elsősorban pápai Városbarát Egylet 2020/21-es Vajda-emlékprojektjének és „Petőfi 200” munkaprogramjának roll-upjai a pápai, Gyurátz Ferenc utcai Petőfi-ház udvarán. 2021. július 23. (Fotó: Kerecsényi Zoltán)
31. oldal: Az Elsősorban pápai Városbarát Egylet Petőfi-megemlékezésének résztvevői a pápai Gyurátz Ferenc utcai Petőfi-ház utcafronti főhomlokzata előtt. 2019. július 31. (Fotó: Laskovics Mária)
34. oldal: A pápai Orlai-Petőfi emléktábla avatás pillanatképei a Pápa, Barát utca 4-6. számú szociális intézeti épületben. Kiss László Zsigmond pápai művésztanár alkotását dr. Áldozó Tamás polgármester és Kerecsényi Zoltán önkormányzati képviselő leplezték le. 2017. október 26. (Fotók: Huszár Hajnalka, Laskovics Mária)
35. oldal: Petőfi Sándor néhai, harmadik pápai lakóhelye napjainkban a pápai Petőfi utcában, a református Ó-kollégium tőszomszédságában. 2021 novembere. (Fotó: Kerecsényi Zoltán)
38. oldal: Petőfi Pápan. Kiss László Zsigmond pápai művésztanár akvarelljének részlete. 2019. (Kerecsényi Zoltán tulajdona)
39. oldal: Bajcsy-Zsilinszky Endre mellszobra a pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Emlékház udvarán. Kiss László Zsigmond pápai művésztanár alkotása. 2016. június 6. (Fotó: Sümegi András)

41. oldal: A 2021-es pálkövei Bajcsy-Zsilinszky megemlékezés résztvevőinek egy csoportja a Bajcsy-Zsilinszky–mellszobornál. 2021. július 29. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)

42. oldal: A pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Emlékház megújult homlokzata. 2021. július 29. (Fotó: Kerecsényi Zoltán)

44. oldal: Kossuth Lajos portrédomborműve a pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Emlékházban. Alkotója: Tóth László (Balatonalmádi); Kerecsényi Zoltánnak, a pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Endre Szellemi Öröksége Műhely ügyvivőjének ajándéka. 2017. június 6. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)

47. oldal: A 2019-es pálkövei Bajcsy-Zsilinszky megemlékezésen beszédet tartó Bajcsy Lajos esperes-plébános, festő- és grafikusművész, mellette Kerecsényi Zoltán. 2019. június 8. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)

50. oldal: Bárdosi Jenő (1910–1985) evangélikus lelkipásztor portréja és síremléke a pápai Alsóvárosi köztemetőben. 2019. december 24. (Repró+fotó: Kerecsényi Zoltán)

54. oldal: Bajcsy-Zsilinszky Endre leszármazottja, Bajcsy Lajos esperes-plébános, festő- és grafikusművész virágot helyez el Bajcsy-Zsilinszky Endre pálkövei mellszobrához. 2019. június 8. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)

55. oldal: A pálkövei Bajcsy-Zsilinszky Emlékház hajdani lakószobai festett parasztládájának részlete. (Keresztes zászlót tartó győztes bárány ábrázolás.) 2021. július 29. (Fotó: Kerecsényi Zoltán)

63. oldal: Dr. Harmati Béla nyugalmazott evangélikus elnök-püspök, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Szellemi Öröksége Műhely tiszteletbeli elnöke és Kerecsényi Zoltán Bajcsy-Zsilinszky Endre budapesti, Deák téri szobránál. (Illyés Antal szobrászművész alkotása, 2006.) 2015. március 23. (Fotó: id. Kerecsényi Zoltán)

64. oldal: Felső kép: Dr. Harmati Béla és Kerecsényi Zoltán a kővágóörsi evangélikus templom restaurált – az eddigi ismeretek szerint a mai Magyarország területén fellelt legkorábbi, és ez idáig egyetlen – gótikus piéta szobrával. Alsó kép: Dr. Harmati Béla Bajcsy-Zsilinszky Endréről és lutheránus hithősökről szóló előadása közben a kővágóörsi evangélikus templomban. 2015. június 6. (Fotók: id. Kerecsényi Zoltán)

